

ERDÉLYI MÚZEUM

XVIII. kötet.

1901.

V. füzet.

Kolozsvárvidéki népdalok.

A népköltészet irodalmunk mezejére áradván, megtermékenyítette ezt s e megtermékenyült talajból búbajos virágok fakadtak. De az újabb korviszonyok mintha eltorlaszolták volna a népköltészet egykor üdén bugyogó forrását. Mintha csak itt-ott serkedne ki egy-egy vékony erecske.

A mint mindenfelé jóra való iskolák keletkeznek, a nép művelődik. Már az iskolásgyermekek könyvből tanul verseket, meséket, elbeszéléseket. Majd lapot olvas, hozzáférkőzik a népkönyvtárakhoz. Megismerkedik költőkkel, nótáskönyvekkel. Tán maga is vesz egy-egy filléres füzetkét. Nemesak a szomszédvárosba, messze földre is, olesón, könnyen, gyorsan eljut. Bebotlik a színházba is. Katonák, eselések, munkások, diákok évekig laknak a városban, haza viszik a divatos, kivált népszínművekbeli nótákat. Van a régi készletből is, a mi még nem ment veszendőbe. Megtalálják könnyűszerrel, a mire szükségük van. Nem törik a fejüket új *dúd*-okon, mint a hogy a lónai ember mondja a dalt; ott van minden készen.

Eszembe jut mindez, a hogy egy esomó kolozsvárvidéki népdal került kezembe. Tulajdonképen négy különböző faluból valók: Válaszútról és Szász-Lónáról Versényi Boriskától, Györgyfalváról Emmerling Mariskától és Kideből Kárpáthy Gizellától.

Vannak köztük ismert költőköl. Így a kideiek közt Petőfitől: *Éj van, csend és nyugalomnak éje*, Tóth Kálmántól: *Naptól virít, naptól hervad a rózsza*, Tóth Endrétől: *Fekete szem éjszakája*, Dózsa Dánieltől: *Sujt az átok, hogy szerettelek*, Bölönytől: *Hét csillagból áll a gönczöl szekere*. De már ez utóbbi 3 versszakos dalnak csak az első versszakát éneklik, azt is valami kis változtatással, így:

Hét csillagból áll a gönczöl szekere,
 Hét szeretőm volt én nékem egyszerre.
 A hét közül hűséges csak egy maradt,
 Az is nyugszik temetőben, kék nefelejts hant alatt.

A második versszak egészen más :

Ez a kis lány kimegy a temetőbe,
 Gyöngykoszorút viszen a két kezébe.
 Sírva-ríva keresi a sírhantját,
 Hová tegye, hová tegye le a gyöngykoszorúját?

A válaszütiak közt van Krizától egy : *A kis leány kertjibe.*
 K. Csapó Dániel már 1844-ben említi előszavában, nem panaszképen, de örömmel, hogy a mióta Szigligeti színpadra vitte a magyar népdalt, hogyan terjed onnan mindenfelé, még a nem magyar ajkú nép közé is.

Érdekes például ez a régen ismert, általánosan elterjedt dal :

Három bokor saláta,
 Három leány kapálta
 Nem kell nekem saláta,
 Csak az, a ki kapálta, (Sz.-Lóna, Válaszút.)

Változatai: Arany-Gyulai, I. 215. II. 150. Székely S. Szerelmi népdalok, 95. d. (Boldog sz.) 101. d. (Ugoesa.) Bartalus, I. 145:

Három hordó borom van,
 Mind a három esapon van.
 Olyan édes, mint a méz,
 Ki mit szeret, arra néz.

Ugyanígy: Székely S. Szerelmi n. (Boldog sz.) 95. d. Kővárynál (42. l.) csak az első sorok emlékeztetnek erre :

Három bokor kolompér.
 Három bokor foghagyma.
 Három bokor nefelejcs.
 Három bokor rózsaszál.

Ma már nem a régi nótára éneklük, hanem a hogy az *Aranylakadalom*-ban hallották. S épen mint a Csicsóné nótájára, egész sereg szöveget találunk rá.

Bokor József *Mária bátyjából* való :

Szóba vett engem a világ,
Szegény árvát.
Én őrzöm a falu legszebb
Libanyáját.
Száz a libám, tizenhárom
A gunárom.
S a tilalmast is egyedül
Magam járom.

Selyem kendő, selyem párna,
Selyem szoknya.
Nem vagyok én ilyesmihez
Hozzá szokva.
Száz a libám, tizenhárom
A gunárom.
S a tilalmast is egyedül
Magam járom. (Kide.)

A *Toloncz*-ből: Van nekem szeretőm,
Csak azért is!
Minek nekem a barna?
Mindig csókot akarna,
Csak azért is.

(Kide.)

A *Gyimesi vadvirág*-ből:

Az én uram, jaj, de nagyon rossz ember,
Nem teszi meg, a mire én kérem fel.
Hányszor mondtam: piros ajkam ne bántsa,
Rám se hallgat, annál jobban csókolja.

Az én uram, jaj, de nagyon jó ember,
Mindent megtesz, a mire én kérem fel.
Lefektében, felkeltében azt mondja:
Haj de édes, babám, a maga csókja.

(Kide.)

Ez is onnan való:

Szomszédomban van egy öreg eperfa,
Barna kis lány epret eszik alatta.
Barna kis lány eszem azt a szép szádat,
Adj egy csókot majd meghalok utánad!

Kémény mellett kelepelget a gólya.
Ha kijönne a galambom egy szóra!
Ha kijönne a galambom én hozzám,
A csillagos kék eget is lehoznám.

(Kide, Válaszút.)

Magduska örökség-ből:

Kéket nyílik az ibolya, nem sárgát.
Ne tagadd el, én is jártam te hozzád.
Czifra szűröm szemtanuja,
Hányszor voltál a vállamra borítva.

(Sz.-Lóna.)

A *Próbaházasság*-ből:

Tizenkettő, tizenhárom, tizennégy,
Hej, te csinos, szőke kis lány, hová mégy?

Elmegyek a régi szeretőm után,
Hadd lássam meg, szeret-é még igazán? (Kide.)

Nem tudnám megmondani, honnan, hogyan, de a városból kerültek ki ezek is:

Túr a dísnó, túr a mocsárszélen,
Tartottam szeretőt, de már régen.
Ha tartottam, ej-haj! megszenvedtem érte,
Czudar világ, ne hányd a szememre! (Sz.-Lóna.)

Megvan Gyöngyi Izsó *Hortobágyi virtus*-ában is. Bár *köztelenül* nem innen jöhetett, ez a debreczenvidéki nóta. Sem a nálunk ismeretlen *Czifra Juczi*-ből a következő:

A faluban a legárványb én vagyok,
Házam felett még egy csillag sem ragyog.
Nincsen apám, nincs anyám, sem szeretőm,
Régesrégén nyugosznak a temetőn.

Úgy elmegyek, hír sem hallszik felőlem,
Párja vesztett gerlicze lesz belőlem.
Elszállok a zöld erdőbe zokogva
Sírt keresek egy nefelejsbokorba. (Kide.)

Ilyen ez is: Túri vásár sátor nélkül,
Mit ér a lány turnér nélkül?
Ej-haj! göndör a babám,
Szeret is az engem igazán. (Kide.)

Vagy: Sűrű csillag ritkán ragyog az égen,
Az én babám fűvet kaszál a réten.
S olyan szépen penge-penge-pengeti a kaszáját,
Oda várja búbánatos babáját.
Nem vagyok én úri családból való,
Nem kell nékem selyempaplan takaró.
Leteritem a subámat a földre,
Oda várom a galambom estére. (Kide.)

Vagy: Besorozott a német katonának,
Lovat adott, hogy én gyalog ne járjak.
Lovat adott, egy sötét-pej paripát,
Azon járok, kis angyalom, tehozzád. (Györgyfalva.)

Vagy: Októbernek elsején be kell már rukkolni,
Akkor fogsz te, kis angyalom, utánam búsulni.
Semmi babám, semmi,

Igy szokott az lenni,
Minden hosszú szerelemnek
Vége szokott lenni. (Györgyfalva.)

Kidében egy kis változtatással:

Októbernek elsején el kell masírozni,
Kedves rózsám, kis angyalom,
Téged itt kell hagyni.
Semmi babám, semmi,
Igy szokott az lenni,
Minden igaz szerelemnek vége szokott lenni.

Egy másik: Asszony, asszony, az akarok lenni.
Nékem ebben nem parancsol senki,
Sem apám, sem anyám,
Ahhoz megyek, kit szeretek igazán.

Asszony, asszony, szeresd az uradat,
Én miattam ne veresd magadat.
Megállj te, csalfa lány,
Majd nem sétálsz, olyan büszkén az utcán.

Asszony, asszony, az akarok lenni,
Az asszonymnak mindent szabad tenni:
Ölelni, csókolni,
És az urát és az urát megcsalni. (Kide.)

Vagy: Minden szita, minden rosta kerek,
Az újjamon arany gyűrű pereg.
Nem arany, sárgaréz,
Kis angyalom, soh' sem leszek a tiéd. (Györgyfalva.)

Ilyen ez is: Lányok, lányok, lányok a faluba,
Falu végén szépen szól a muzsika.
Addig iszom, mulatok,
A míg be nem rukkolok.
Ha bevesznek katonának,
Megsírtnak engemet a leányok.

Kis lány, kis lány, kis lány a szivedet
Miért adtad annak a fess legénynek?
Azért adtam ő neki,
Mert megtudja becsülni,
Mert a barna szíve-lelke
Csak egy kis lányt tud igazán szeretni. (Györgyfalva.)

Vagy: Te kis leány, miért vagy olyan szomorú?
 Hisz fejedem menyasszonyi koszorú.
 Koszorúdból tépj ki egyet,
 Tépd ki a kék nefejejeset.
 Ugy menjél az esküvőre,
 Én pedig a temetőbe. (Sz.-Ióna.)

Némelykor világosan látszik, hogy valamely dal nem e vidéken termett, idegenből szakadt hozzánk. Ilyen ez a száslónai:

Nekem is volt édes anyám, de már nincs,
 Mert elvitte a *szegeði* nagy árvíz.
 Három hete, a mióta halászok,
 Könnyeimtől egy csepp vizet se látok,
 Kihalásztam édes anyám kendőjét,
 Négy szélére rá varrattam a nevét.
 Közepére búbánatot nyomtataték,
 Látod rózsám, anya nélkül maradék.

Halasról Péter Dénes közölte: Magyar Nyelvőr (Nyr.) XIII.)
 336. Változata Lázár Istvánnál,¹ Magyar-Lapádról. (Alsó Fehér m.)

Egy másik Kidéből és Válaszútról:

Részeg vagyok rózsám, mint a csap,
 Nem aludtam három éjjel, három nap.
 Haza mennék, hej de nem tudok,
 Hajnalig rózsám, nálad maradok.
 Zavaros a *Tisza vize*, nem tiszta,
 Ráhajtottam fakó lovam, nem issza.
 Hogy is inná, mikor olyan zavaros?
 Hajnalig rózsám, nálad maradok.

Változata: Bartalusnál, V. 152.² Székely Sándornál: Szerelmi népdalok. (Boldog szerelem, 45. dal)

Ez is kidei: *Tisza partján* van egy halász,
 A kalapján fekete gyász.
 Ki van a két szeme sírva:
 A babája nyugszik sírba
 Szegénynek.

¹ Alsófehér vármegye magyar népe. Nagy-Enyed, 1896.

² Bartalus István. Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye. I—VII. Budapest, 1873—1896.

Egyik legelterjedtebb néprománéz ez a Lónáról jegyzett:

Megöltek egy legényt	Betakarsz-é kis angyalom,
Hatvan forintjáért,	Egy rongyos fersingbe?
Bevetették a <i>Tiszába</i>	Betakarlak kis angyalom,
Pej paripájáért.	Aranyzott fersingbe.
Oda megy az édes apja,	Megsíratsz-é kis angyalom,
Költi, de nem hallja.	Egy-két ember előtt?
Oda megy az édes anyja,	Megsiratlak kis angyalom,
Költi, de nem hallja.	Egész világ előtt.
Oda megy az ő babája,	Kikisérsz-é kis angyalom,
Költi, de ezt hallja.	A pitvarajtóig?
Csináltatsz-é kis angyalom,	Kikisérelek kis angyalom,
Diófakoporsót?	Örökös házadig.
Csináltatok kis angyalom,	
Márványkő koporsót.	

Már Thaly Kálmán közli.¹ (I. 310 l.) Keletkezését a XVIII. évszáz közepé tájára teszi. Egyéb változatai: Arany-Gyulai,² I. 219. (A lovas legény) I. 180. II. 29. Erdélyi, I. 377.³ Bartalus VII. 4. Nyr. VII. 288. (Földes János, Arad vidékéről.) Pintér, 48.⁴ Szini K. 48. sz.⁵

Nyilvános, hogy idegenből szakadt Györgyfalvára ez is:

Debreczeni zöld erdőben születtem,
Még a bába sem virasztott mellettem.
Ugy nőttem fel zöld erdőbe, mint gomba,
Lovat loptam, hej, nyolcz éves koromba.
Én loptam el a vármegye hat lovát,
Engem keres mindenfelé az ország!

Változata: Bartalus, II. 186. (Perbenyik.)

Ilyen ez is: Végig mentem a *csöngeri* temetőn,
Elvesztettem piros bársony zsebkendőm.
Piros bársony zsebkendőmet nem bánom,
Csak a régi szeretőmet sajnálom.

Változata: Bartalus, II. 79. Csapó D. I. 3. dana.⁶

¹ Régi magyar vitézi énekek és elegyes dalok. I—II. Pest, 1864.

² Arany László és Gyulai Pál. Magyar népköltészi gyűjtemény. I—III. Budapest, 1872—1882.

³ Erdélyi János. Népdalok és mondák. I—III. Pest, 1846—1848.

⁴ Pintér Sándor. A palócokról. Budapest, 1880.

⁵ Szini Károly. A magyar nép dalai és dallamai. Második kiadás. Pest, 1872.

⁶ K. Csapó Dániel. Dalfüzérke. I—IV. Pest, 1844—1846.

Kriza, 98. (Marosszék.) Erdélyi, II. 82. Kálmány, Koszorúk.
I. 124. Szini K. 66. sz.

Vagy, Kidéből feljegyezve:

<i>Budapesti</i> domboldalou	„Szállj le róla, magyar huszár,
Rózsafa virágzik.	Me. t leesel róla!
Ott sétál egy magyar huszár,	Nincsen neked édes anyád,
Rajta masirozik.	A ki megsiratná“.

Ne sirasson engem seuki,
Jól vagyok tanítva.
Sem lépésben, sem gyorsmarsban
Le nem esem róla.

Változata Kálmány Lajosnál, Koszorúk. I. 130.¹

Ilyen ez a válaszüti dal is:

Elmentem én *Pestre*, szombat este,
Utánam kiáltó egy menyecske:
Hozzak neki *Pestről*, pesti patikából,
Gyomorerősítőt a gyufagyárból.

Györgyfalván *Pestre* helyett: Bécsbe. Változta a Thurzó Ferencz közölte palóczdal Beédről. Nyr. XXIX. 143. Két 8 versszakos dalnak az első strophája.

Egy másik szintén Válaszútról:

Ha felmegyek a *budai* hegyekre,
Feltekintek a csillagos egekre!
Csillagos ég, merre van az én hazám?
Arra, merre sírat engem a babám.

Változata: Arany-Gyulai, III. 207. III. 209. Nyr. I. 228.
Szegeid vidékéről Ferenczi János közlése.

Igy a kidei nóta:

<i>Pesten</i> jártam iskolába, ku!	Hallod-é te, József zsidó, ku!
Térdig jártam a rózsába, ku!	Van-é nálad pirositó? ku!
Lehajoltam, szakasztottam,	Az én rózsám olyan sárga,
Azt is a rózsámuak adtam,	Rá megy ezer forint ára,
M, N, O, P, Q!	M, N, O, P, Q!

Változatai: Erdélyi, I. 42. Bartalus, II. 202.

¹ Kálmány Lajos, Koszorúk az alföld vadvirágaiból. I—II. Arad, 1877—1878.

Vagy: *Kerepesi* határszélén, Az a malom, az a czifra,
Ott egy malom, ott az élen. Nem örül ott senki csókra.
Hajtó vize a szerelem, Hajtó vize a szerelem,
Olyan, mint a veszedelem. Forog, mint a vesszedelem.

(Kide.)

Vagy: *Maros* vize folyik esendesen,
Borúlj a vállamra kedvesem!
Nem borúlok, van már nékem szeretöm,
Szület után lesz az esküvöm. (Kide.)

Lásd: Hatszáz magyar nemzetidál. IV. kiadás. 420. 1.

Vagy: Sír a kis lány a *Balaton* partján,
Mert elhagyta a kedvese csalján.
Ne sírj, kis lány, olyan keservesen,
Imádkozzál, megsegít az Isten. (Kide.)

Vagy pedig ez a nagyon elterjedt románczos kép, Sz. Lónáról:

Szépen legel a báróné *gulyája*,
A kisasszony *maga* sétál utána.
Még messziről kiáltja a *gulyásnak*:
Szívem Janesi, terítsd le a subádat!
Nem teritem én ide le a subám,
Itt a *csárda*, még behajtják a gulyám.
Ne bánd Janesi, ha behajtják a gulyát,
Mert megmondom az anyámnak, kiváltják.
Lányom, lányom, lányomnak se mondalak,
Hogy én téged egy gulyásnak adjalak.
Felültetlek, leányom, a szekérbe,
Kivitetlek Németország szélére.
Ott meglátod, édes lányom, ezt a bút,
Miből fonnak a gulyásnak koszorút.
Kívágom én, édes anyám, azt a fát,
Kire szegény gulyáslegényt akasztják.
Nem fujja szél a három szél gatyáját,
Még elkapja a báróné leányát.

Az aláhúzott szók nem járatosak Lónán. Lónai ember nem gondolhatta ki. Változatai: Arany-Gyulai, I. 203. (Az ispánné leánya.) II. 21. (A kisasszony.) Bartalus, I. 13. Debreczenből. Pap Gyula, 20.¹

¹ Pap Gyula. Palócz népköltemények. Sárospatak, 1865.

Szász-Lónáról került a következő hat dal is. Az első:

Édes *virics* foly a fából,
Gyere ki rózsám, a házból.
Én bémennék, de az anyád,
Tudom, hogy haragszik reám.
Adj egy esókot az arcomra,
S örömmel megyek dolgomra.

Lónán nem ismerik a viricsét s nem szokták a nyírfát meg-
lékelni édes medveért.

A másik:

Szivárvány havasán, Felnőtt rozsmarintszál, Nem szereti helyét, El akar bujdosni.	Megéltünk volna mi Még a kösziklán is, Elfeküdtünk volna Ketten egy párnán is.
Ki kén onnét venni, Uj földbe kén tenni, Rózsám ablakába Kéne palántálni.	Szerethetél volna, Ha szép nem voltam is, Mert én szerettelek, Ha szegény voltál is.
Vásárhelyi torony Körül van kerítve, Háromszál rozsmarint Van belé ültetve.	Könnyebb a kösziklát Lágy iszappá tenni, Mint két egyes szívnek Egymástól elválni.
Öntözzétek lányok, Hogy ne hervadjon el, Szeretőtök szíve, Hogy ne hasadjon el.	Mikor két árva szív Egymástól megválnak, Még az édes méz is Keserűvé válik.

Itt is a Szivárvány havas, Vásárhely távoli, marostordamegyei
helyek.

A harmadik: Szeretnélek drága lélek,
De megtudják, attól félek.
Ha megtudják, hogy szeretlek,
Ugy szégyellem, majd elveszek.

A negyedik: Jöszte hozzám, szép madárka!
Nem zárlak én galiczkába.
Mikor tetszik, elrepülhatsz,
Ha kedved lesz, visszajöhetsz.

Az ötödik: Reám nevet szemed, szád,
De nem hajtok semmit rád,

Még csak diák legény vagyok,
Szeretőnek békét hagyok.

Ha leányba bolondulnék,
Osztán többet nem tanulnék.

Hogy mersz hát engem szeretni?
Le fog a világ nevetni.

Ha ellopod a szívemet,
Ördög viszi a könyvemet.

A hatodik: A kis madár galiczkába
Csipeg-csipeg nagy bújába.
Sírok én is keservembe,
Ha nem látlak szemtől szembe.

A mi fődolog, mind a hat szóról-szóra meg van Krizánál.¹
(76. Udvarhelyszékről, 196. Marosszékről, 42. Udvarh. 49. u. o.
47. u. o. 46. u. o.) Pedig ez szájról-szájra szálló dalokkal nem eshetik
meg. Toldoznak, foldoznak, változtatnak rajta, ha még oly keveset is.
Bizonyosan valami diák írogatta ki s kézírásban járt kézről-kézre.

Van egy nagy csoport dal. Ki tudná megmondani, hol termett.
Megvan itt is, ott is. Régibb és újabb gyűjteményekben feljegyezték.

Néha csak pár szó a különbség. Néha meg egészen más, alig
egy-két sor, a mi közös. Olykor itt két-három dal tömörül, ott
három-négy versszak egygyé verődik össze.

Azt hittem, hogy igazi, kizárólagos válaszüti termék ez a
balladaszerű ének:

Farkas Julesa felhágott az asztagra,
Egyenesen beléesett a dobba.
János bácsi álljon meg a masina,
Farkas Julesa beléesett a dobba.

De már mire a masina megállott,
Farkas Julesa piros vére mind kifolyt.
Farkas Julesát feltették a szekérbe,
Elvitték a zsidó doktor elébe.

Zsidó doktor férre fordult s azt mondta:
Ennek csak a jó Isten a doktora!
Szabó Laji bement a szobájába,
Ráborult a diófa asztalára.

¹ Kriza János, Vadrózsák. Kolozsvár, 1863.

Felsőhajtott: Jaj, nincs Isten az égbe',
 Farkas Julesát viszik a temetőbe.
 Felsőhajtott: Jaj, nincs Isten az égbe',
 Szeretőmet viszik a temetőbe.

De Kálmány Lajos már tíz év előtt közölte Szeged vidékéről.¹ (III 10.) Érdekes, hogy a szomorú esemény mélyen meghatva a szíveket, az énekmondó is gyorsan, izgatottan beszél, kevés szóval, hézagosan. Innen más vidéken, hol a történetet nem ismerik, homályossá válik, olykor ki kell egészíteniök. De az ellenkezőre is van példa. Keletkezése helyén szélesen kiszínezve mondják el. Érdeklí a közönséget minden részlet. Azonban elhagyják a feleslegvalót, az egész dallamosabb szerkezetűvé válik. Így történt itt is. A szegedi sokkal terjengősebb. A választói rövidebb, tömöttebb, gyorsabb haladása, balladásabb.

Nagyon elterjedt ez a Válaszúton feljegyzett románcz:

Jó napot, jó napot,
 Falubíró lánya!
 Ahaha, ihaha,
 Falubíró lánya.
 Kerüljön előre,
 Üljön a diványra!
 Ahaha, ihaha,
 Üljön a diványra.

Itt van a szomszédban.
 Kosárkötő lánya
 Ahaha, ihaha,
 Kosárkötő lánya.
 Kerüljön előre,
 Üljön le a székre!
 Ahaha, ihaha,
 Üljön le a székre.

Nem ülök, nem ülök,
 Nem azért jöttem én
 Hanem azért jöttem:
 Jösz-é velem, vagy sem?
 Ahaha, ihaha,
 Jösz-é velem, vagy sem?
 Elmegyek, elmegyek,
 Gazdag lány vagyok én.
 Gazdagnak gazdag kell.
 Szegénynek szegény kell.
 Ahaha, ihaha,
 Gazdagnak gazdag kell.

Nem ülök, nem ülök,
 Nem azért jöttem én.
 Hanem azért jöttem:
 Jösz-é velem, vagy sem?
 Ahaha, ihaha,
 Jösz-é velem, vagy sem?
 Nem megyek, nem megyek,
 Szegény lány vagyok én.
 Gazdagnak gazdag kell,
 Szegénynek szegény kell.
 Ahaha, ihaha,
 Szegénynek szegény kell.

Változatai: Arany-Gyulai, I. 153., 156. II. 9., 13. (A királyfi), Erdélyi, I. 373. 377. Kálmány, Koszorúk. II. 56. Szeged népe, II. 6. III. 208. Pintér, 50. (Mindenütt: A királyfi.) Szini K. 20. sz. Bartalus, I. 17. (Erdélyből) Nyr. VIII. 287. (Nagybányáról, Katona Lajos közlése.)

Ilyen ez a Szász-Lónáról való:

¹ Kálmány Lajos Szeged népe, I. III. Arad és Szeged. 1881—1891.

Gyöngyöm, gyöngyöm, gyöngyömnek, Gyöngyömnek az ága, Kéret téged a bíró, Elmész-é hozzája? Jaj anyám, a bíró Olyan, mint egy tál író. Nem én anyám, nem biz én, Nem megyek hozzája.	Gyöngyöm, gyöngyöm, gyöngyömnek, Gyöngyömnek az ága, Kéret téged a béres, Elmész-é hozzája? Jaj anyám, a béres Olyan, mint egy tál véres. Nem én anyám, nem biz én, Nem megyek hozzája.
Gyöngyöm, gyöngyöm, gyöngyömnek, Gyöngyömnek az ága, Kéret téged a molnár, Elmész-é hozzája? Jaj anyám, a molnár Keze, lába lisztbe jár. Nem én anyám, nem biz én, Nem megyek hozzája.	Gyöngyöm, gyöngyöm, gyöngyömnek, Gyöngyömnek az ága, Kéret téged egy diák, Elmész-é hozzája? Jaj anyám, a diák Olyan, mint egy gyöngyvirág. El én anyám, el biz én, Elmegyek hozzája.

Változatai: Arany-Gyulai, II. 136. Erdélyi, III. 2. 157. Bartalus, I. 19. (Erdélyből.) Székely S. Szerelmi népdalok, 112 dal. (Boldog szerelem. Csákvárról.)

Válaszúton éneklik:

Repülj, madár, repülj,
A hegyen keresztül.
Szállj bé az én galambomhoz,
Csak ő van egyedül.

Ha kérdi, hogy vagyok,
Mond meg, hogy rab vagyok,
Erzsébeti áristomban
Térdig vasban vagyok.

Térdig vagyok vason,
Könyökig a vérbe'.
Verje meg a három Isten,
A ki rám verette.

Györgyfalván az utolsó sor: A ki reám mérte. Utána még e három sor:

Ne sírj, kis lány, ne sírj!
Visszajövök én tíz évre
S akkor is elveszlek.

Változatai: Kriza, 14. Arany-Gyulai, I. 191—194. II. 26. 32. III. 87. Erdélyi, I. 52. 419. 431. II. 134. Kálmány, Szeged n. III. 17. (A rab.) Kálmány, Koszorúk. 47. Ethnographia, X. 291. (Vikár Béla közlése Somogyból.) Thaly K. Régi m. vit. én I. 157. (1657-ből: Tatárabságban lévő erdélyiek dala.) Szini K. 112.

Ez a kidei dal bizonyára csak töredék, hézagos feljegyzés:

Ha neki lánya volt,	Verd meg Isten, verd meg,
Nekem szeretőm volt.	A szeretőm anyját.
Ha neki kedves volt,	Mért nem adta nekem
Nekem kedvesebb volt.	Az ő kedves lányát?

Változatai: Arany-Gyulai, I. 255. III. 135.

Nagyon elterjedt ez a (választói) gúnyos dal:

Megdöglött a bíró lova,
Megnyúzta a bíró maga.
A bőréből jó bunda lesz,
A bíróné nagysága lesz.

Vagy:

Megdöglött a bíró lova,
Megnyúzta a bíró maga.
A bendője főkötőnek,
Bíró úr feleségének!
Vékonybele pántlikának,
Bíró uram leányának!

Változatai: Kriza, 166. (Háromszék.) Arany-Gyulai, III. 220.
Erdélyi, II. 254. Lázár István, 61. (A táncszók között.) Nyr. I.
465. (Töttösy Béla közlése Veszprémmegyéből.)

Válaszútról való:

Udvaromon három válu,
Abból iszik három nyáj juh.
Én vagyok a vízmerője,
Barna kis lány szeretője.

Változatok: Kunsági, 46. dal.¹ Bartalus, II. 75. Székely S.
Szerelmi népdalok. 19 dal. (Boldog szerelem. Ungvárról.)

Gyere be rózsár, gyere be!
Csak magam vagyok ide be.
Három cigánylegény hegedül,
Csak magam járom egyedül. (Györgyfalva.)

Változatai: Szini K. 158. Erdélyi, II. 62. Kőváry Béla 94.²
Ugyancsak innen került:

Komám asszony, még ne mondja az urannak,
Hogy eladtam a nagy kakast a zsidónak.
Hogy ha kérdi, mondja ke,
Egy szemet se látott ke,
Komám asszony.

¹ Kunsági Sárreai dalkönyvecske. Pest, 1870.

² Kőváry Béla. Göcseji népdalok. Pest, 1876.

Változatok: Erdélyi, I. 262. Kővári 91. Székely S. Tréfás népdalok. 43.¹

A következő hat dal válaszúti feljegyzés:

Eszemadta barna szűz,
Ég a szemed, mint a tűz.
Ha az enyém úgy égne,
Száz aranyat megérne.

Változatai: K. Csapó D. I. 72. Szini K. 134. Bartalus, III. 68. (Kolozsvárról.) Erdélyi, I. 102. Jankó, 195.²

Három piros kendőt veszek, Ha felteszem, piros leszek. Piros leszek, mint a rózsza, Rám illik a babám esőkja.	Három fehér kendőt veszek, Ha felteszem, fehér leszek. Fehér leszek, mint a hattyú, Nem esőkol meg minden fattyu.
--	--

Változatai: K. Csapó D. IV. 51. dal. Szini K. 34. sz. Arany-Gyulai, I. 250. Erdélyi, I. 82.

Elmentem én a szőlőbe, Rá hágtam egy venyigére. Venyigéről, venyigére, Fáj a szívem a szőkére.	Elmentem én az utcára, Rá hágtam egy szalmaszárra. Szalmaszárról, szalmaszárra, Fáj a szívem a barnára.
---	--

Változatai: Erdélyi, I. 80. Kriza, 201. Székely S. Tréfás népdalok. 47. (Debreczen.) Bartalus, II. 74. 82. Szini K. 130. Mátray, 37.³

Válaszúti falu végén van egy tó,
Abban fürdik három feketerigó.
Három feketerigónak hat szárnya.
Nem kell nekem senki megunt rózsája.

Változatok: Nyr. I 228. (Ferenczi János közlése Szeged vidékéről.) Kőváry B. 84. Thaly K. Régi m. vit. én. II. 397. Nyr. III. 288. (Kisfaludy Nándor közlése Somogyból.) IV. 288. (Donner Lajos közlése Maráczeről)

Nincs oly legény a faluban, mint Pista.
Piros bőrből van a bugylárissa,
Van is neki vagy háromszáz forintja,
Még a szolgabíró is megállítja.

Változatai: Erdélyi, II. 188. Bartalus, V. 194. Nyr. XIII. 288. (Vozári Gyula közlése Debreczenből.)

¹ Székely S., Tréfás népdalok. Budapest, 1875.

² Jankó János. Kalotaszeg magyar népe. Budapest, 1892.

³ Mátray Gábor. Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye. I—III. Buda és Pest, 1852—1858.

Új a eszímám, most vették,
Sárga szeggel kiverték,
Húzzad cigány, hadd kopják!

Változatai: Bartalus, IV. 74. Erdélyi, III. 20. Nyr. XVI. 430.
(Vasmegyei nászmondókák közt, Sibrik Kálmán közlése.)

Nagyon ismeretes ez is:

Erdő, erdő, de magas vagy,
Kedves rózsám, de messze vagy.
Ha az erdőt levághatnám,
A rózsámat megláthatnám. (Sz.-Lóna.)

Változatai: Arany-Gyulai, I. 244. 245. Nyr. XXVI. 48.
(Moldvai dal, Petrás Incze közlése.) K. Csapó D. I. 62. dal. Szini
K. 148. Mátray, 23. Székely S. Szerelmi népdalok. 108. sz. (Bol-
dog szerelem. Csákvár.) U. ott. 4. sz. (Boldogtalan szerelem. Tata.)

Erdő mellett nem jó lakni,
Mert ott fát kell hasogatni.
Hasogattam én már eleget,
Tizenhárom ölet s egy felét. (Györgyfalva.)

Változatai: Erdélyi, III. 17. Kálmány, Szeged n. II. 88. (A
gyermekjátékok közt.) Nyr. I. 227. (Steiner Zsigm. közlése Dunán-
túlról.) Szini K. 148. Bartalus, IV. 52. Székely S. Szerelmi n. 65.
d. (Boldog sz. Ugoesa).

Ég a kunyhó, ropog a nád,
Szorítsd hozzád azt a barnát!
Míg a barnát szorongatod,
Azt a szökét elszalasztod. (Kide.)

Változatok: K. Csapó D. I. 16. dana. Szini 60. d. Mátray, 45.

Eresz alatt fészkel a fecske.
Mi van a kötődbe', menyecske?
Piros alma bori-bori-borizű,
Kostolja kend, milyen jóizű. (Kide.)

Változatai: Kálmány, Koszorúk. I. 83. Bartalus, I. 41. Székely
S. Szerelmi népd. (Boldog sz.) 107. d. (U. o. Ugoesa.)

Jegenyefa tetejébe
Két holló szállt feketébe'.
Gyászruhája engem illet,
Verje meg az Isten ötet! (Györgyf.)

Változatai: Szini K. 148. Mátray, 23.

A millennium századában Erdélyben kihalt főúri családok s visszaemlékezés végső sarjai szereplésére.

(Negyedik közlemény.)

I) *Az utolsó kőrispataki Kálnoki grófok.*

(Kihalt 1889.)

Ősrégi székely család, a székelyvér bátorságával, vitézi hajlamaival. Hol forradalomban áll a nemzet, az első Kálnokiak sohasem hiányoznak. Az első ismeretes, Ervin fia, Feketehalmot védelmezi az apja ellen felkelt István herezeg részére, miért 1271-ben Szan-esalt kapja. Az 1506-iki agyagfalvi forradalmi gyűlés aláírói közt ott van Bálint. János 1603-ban Székely Mózes mellett esik el. A másik János Boesikai mellett, Benedek Báthori Gábor zsarnoksága ellen harezol. Később Bálint Béli Pállal csinál forradalmat, testvére Péter a Rákóczi-forradalomban vezérkedik.

Az erdélyi fejedelemség letűntével azonban a család forradalmi vére más térre csap át: egy része polgári tisztségeket visel, nagyobb része katonáskodik, szeretnek idegen nőkkel jó házasságot kötni. Sámuel, Erdély első udvari cancellárja 1697-ben megalapítja a Kálnokiak grófi ágát. Mint író folytatja Pethő Gergely krónikáját 1626-tól 1701-ig. 1706-ban halt meg. Fia, Ádám Bécsben spanyol nőt vesz el, s fiaiban, unokáiban előállnak a tábornokok. Bekövetkezik, hogy Mária Terézia százada vége felé megalapítják a Kálnokiak morvaországi ágát, herezegnőkkel nőszülnek. Oly szerenésével működnek katonai és közpályán, hogy korunkban Gusztáv személyében külügyminisztert adtak a birodalomnak.

Az ősi fészekben maradottak a millennium századára két ágban jöttek le, kik még a grófi ágat alapító unokáiban elváltak. A végsarjakban felpezsdült a kuruczvér. Az egyik ág Ádám fiában,

Dénesben tűnt fel, ki igazi hunnus alak, zömök alkattal, csillogó fekete szemekkel, őserőt kifejező arczczal. Még ifjú, de már ott áll a harminczas évek patriotái sorában. Majd Miklósvárszék királyi bírája, 48-ban felsőfejéri főispán. A 48-iki agyagfalvi székely nemzeti gyűlésről mint vadász parancsnok indul ki, csapatjával a Kisküküllő mentén haladt lefelé, a császáriak körülfozták, alig menekült. A forradalom után utazik, leírja, s irodalommal való foglalkozásban találja gyönyörét. Született 1814-ben, ágát 1888. június 28-án végezte be.

A másik ágban, melyből a morva ág kiszakadt, János († 1832.) jött le a századra, ki tábornok, s atyja az utolsó nemzedéknek. Fia, Pál középmagasságú, szép fiatal ember, ki a harminczas években főkormányszéki titoknok, s mint ilyen, egyike azoknak, kik paripán mentek a guberniumba. Részt vett a forradalomba, miért aztán besorozták, hol hadnagysáig vitte, mire magát nyugalmaztatta, s gazdaságának élt. Szintén 1814-ben született, 1881. február 1-én halt el. Hátra maradt testvére Bódog, 1824-ben születik, katona pályára lép, őrnagysáig viszi. S bár, míg a két előbbi nőtlen, ő nős, a Kálnoki grófok erdélyi ágát 1889-ben bezárta.

A grófi ágtól elszakadt Kálnokiak tovább folytatják a családot. A forradalomban Sándor őseit hőiesen képviselte, azt a forradalom története lapjaira bevezette.

G) *Az utolsó vályeszákai Karacsai grófok.*

(Kihalt 1880.)

Szajhagyomány szerint eszkeresz eredetű család, mely Bosznián át kerül Magyarországra, Biharmegyébe. Katonai pályán haladnak, Andor 1779-ben báróvá, 1795-ben gróffá lett. S fia, Sándor mint százados szakad Erdélybe, a gr. Kornis családba házassága útján. Birtoka Aranykút, télen Kolozsvárt élt a színházzal szemben fekvő házában, s országgyűléseinken királyi hivatalos.

Mint szép öreg urat ismertük. Leánya Eladie kora egyik szépsége. Fiának, Sándornak is bőven kijutott a család ezen előnyéből; neje a Wesselényiek szépséggel szintén megáldott ágából; s e tulajdon két leányára átment, kik a hatvanas években a pesti körökben is az elsők között tűntek fel.

Sándor grófunk gazda. Tipikus huszár alak. A forradalom alatt, mikor Enyedet a népfelkelés fenyegette, azon arisztokrata lovagok közt volt, kik Torda felől nemzetőröket vezettek a város megmentésére. Későbbb elnöke volt a vésziörvényszéknek, mely Rothot május 11-én Kolozsvárt föbelövette. S mint ilyen az emigratiót választotta. Kolozsvárt zárta be családját 1889. augusztus 19-én. Melanie leánya gr. Dégenfeld Gusztávné, Clementina Radakovszky József tábornok neje lett.

H) *Az utolsó magyar-gyerómonostori Kemény grófok.*

(Kihaltak 1861.)

Egy család, mely oklevelek alapján a XIII. századig felviszi előkelő voltát. S így nemes levele nincs, régibb család lévén az armalisoknál. Mint gr. Kemény József (Tudományos gyűjtemény 1839. IV.) tudatni akarta, Zsigmondtól kapta czímerét 1436-ban, s rajta nem dármad, hanem szarvas van.

Egy család, mely hőseket adott e hazának, köztök Kemény Simont; államférfiakat, mint Kemény János fejedelem, Kemény Gábor miniszter; nagy szónokokat, mint volt Kemény Dénes, nagy írókat, mint Kemény Zsigmond; s kikről bővebben kívánunk emlékezni: Kemény Józsefet, a történészt, Kemény Samut kora kiváló irodalom mecénását.

Erdély gazdagabb családai egyike, ma is bírják a vécsi várt, a gáldi kastélyt. A család a XVII. században Boldizsár († 1690. nov. 15) fiaiban ágaznak el. A mai két ág közül egyik Kemény János fejedelemtől, másik testvérétől Pétertől jött le; a két grófi ág magától a fejedelemtől. Kik a grófságot szerezték, mind a két ágban a millennium századába jöttek. A két gróf különben harmadunoka. Mind a kettő fészke az aranyosmenti Gerend.

a) *A Kemény József gróf ága.*

(Kihalt 1855.)

Ezt az ágot Gergely († 1769) alapítja, kinek fia Farkas († 1830) s ennek neje gróf Batthyáni Teréz († 1851). Kemény Farkas a Mária Terézia századja szelleme hatása alá jutott, melyben divat volt katolikussá s gróffá lenni. S hogy gróffá lett, kulesa ott lesz házasságában. Batthyáni Terézben, ki alkalmasint Erdély

akkori híres püspöke, a fejevári könyvtár alapítója s egyházi író családjához tartozott. Nagy udvart tartott, hat lóval, kornetás fogattal, fulajtárral utazott. Tordán, Kolozsvárt a barátokhoz szállt.

Fia, *Kemény József* a történész s tudós társasági tag 1795. szeptember 11-én született. Aulikus apja kedvéért oly hivatali pályára lép, hová a politika légköre be nem hatolt; Szebenben az úgynevezett Thesaurariatusnál 1827-ben titoknokságig vitte. De a mint apja meghalt, felmondott kinestári hivatalának, felesapott liberalistának. A mint Pesten Széchenyi megalakította a Casinot, Erdélyben Kemény József felszólítást bocsátott ki 1832. október 12-éről, „hogy a szép tudományok s a hazafiság előmozdítására“ Tordamegye Casinot állítson, maga évenkénti 100 frtot írt alá. S oly siker kísérte, hogy 1833. január 10-én, Tordán, a Casino ünnepélyes megnyitását megtarthatta. Az 1834-iki erdélyi országgyűlésen mint királyi hivatalos a liberalisták sorában foglal helyet.

De már látszott, hogy Szebenben nem a hivatali pálya dicsősége, mint inkább a kinestár levéltára s a Bruckenthal-múzeum kézíratai érdekelték. Apja halála évében már a Tudományos gyűjtemény írója. Fellép mint történétíró, mint akkor megkülönböztették: történetbuvár; kútfőket kezd kiadni. Előbb 1839-ben német kútfőket, Kurz Antal, egy Brassóiban élő poroszsza, ki később Bemnek lett titkára, s a segesvári csatában pusztult el. Majd nagyajtai Kovács Istvánnal, a gubernium concipistájával, ki Nagyajtán nyugszik, kiadták az Erdélyi történeti adatokat. Maga *Notitia Capituli Albensis* latin czímmel, de magyarul megírta a gyulafejevári káptalan s a kolozsvári nagytemplomban őrzött kolozsmonostori convent levéltára regestrait. Egyszerre a magyar történeti globus elsőrendű csillagává emelkedett, s a Tudományos Akadémia tagságával honorálta.

Az 1837-iki Szebenben tartott országgyűlésen már nem politizál. Az 1841-iki Kolozsvárt tartott országgyűlésen gr. Kemény Samuval az országot azzal lepik meg, hogy indítványozzák egy Erdélyi múzeum felállítását, s könyvtáraikat, kézirat gyűjteményeiket alapúl felajánlják. Minek visszhangjából helyben gr. Gyulai Lajos s mások megteszik ajánlataikat, köztök Góró Lajos regalista őrnagy a hunyadmegyei Górok családjából, ki Olaszországban gyűjtött régiségeit ajánlta fel.

Ez időben a gróf már reám is kiterjesztette figyelmét. A Székelyhon kiadása után statistikusknak néztek ki, része volt benne, hogy Erdély statisztikáját megírtam. Hogy Erdély nevezetesebb családai megírásánál gyűjteményeivel és szóval segített, a 4-ik lapon megköszöntem. Kolozsvárt gr. Kemény Samu vendége szokott volt lenni. Gerenden ott fogadott udvara földszinti részében, könyvtárában, mely már maga egy múzeum, mi mindenkinek használatára állott. S minek gazdagsága lehetetlen volt, hogy eszébe ne juttassa a belépőnek a szállóigét, hogy Kemény József mikor egy levéltárba lép, karesú mint egy szunyog, s mikor kijő, testes mint egy eserebogár. Mi annyit tesz, hogy a gróf féléletöt a levéltárakban töltötte, kivonatolt és másolt, de a mellett a legbecsesebbeket zsebre vágta; vagyis még nyárban is felső kabátosan lépett be, mely zsebekkel volt bélelve, s mint a fáma szerette hajtani, megtörtént, hogy egyszer nem fért ki az ajtón. De ha gyűjtött is, nem magának, a tudománynak gyűjtött. Ott díszlenek gyűjteményei az Erdélyi múzeumban, saját kezűleg másolt okmány gyűjteményeinek, stemmatografiája, köteteinek hosszú sora. S az a kevés eredeti a gróft rehabilitálja. S csak is tudomány szomja adomájának marad szunyog-bogársága.

A forradalmat Gerenden élte át, őrizte gyűjteményeit, s a császári tisztek a népfelkelés rombolásaitól megőrizték, míg a szomszédos kastélyban a gr. Kemény Samu könyvtára foliansait, mint megannyi téglát, járdának használták fel.

A forradalom után ideje jó részét Kolozsvárt élte le gr. Kemény Samu házában. S mi jobban jellemzi: asztalánál, mi annyit tesz, a kolozsvári írók társaságában. A házi úr balján volt a széke. Örvendetünk ha üresen nem marad. Csepegett ajkáról a történet tudomány méze. Mely ha lankadt, Samu gróf felvetett valamely történeti adomát, vagy kérdést, s a gróf emléktára csak úgy ontotta a tudományt.

Mit alapított, az Erdélyi múzeum megnyitását nem érhettem meg. Meghalt 1855. szeptember 12-én. A magyar Akadémia Évkönyvei IX. és X. évfolyama, s a gróf Mikó Imre által megírt életrajza kezdte megörökíteni, mi a Budapesti Szemle IV. évfolyamában jelent meg. Én is hoztam valamit a Fribeisz Délibábja 1858-iki folyamában. S akkor Danielik is megemlékezett a Magyar írókról hozott könyvében. S legutóbb Szinyei József méltatta.

Birtokai a Spanochi grófokra szálltak.

b) A gróf Kemény Sámuel ága.

(Kihalt 1861. júl. 29.)

Nem volt a század közepén hangzatosabb név Erdélyben, mint nevezték, a Kemény Samu név, mint leggazdagabb főúré, irodalombaráté és mecenásé.

Gróf Kemény Sámuel († 1817.) királyi táblai elnök, s iktári gróf Bethlen Kata fia, ki az akkori idők oly ünnepelt dámája, hogy nevenapja alkalmából, 1807-ben a színház díszelőadással tisztelte meg. Testvére, Miklós a huszas években az udvarhelyi kollegiom felügyelő gondnoka, 1830-ban meghalt, s a roppant birtoknak, melynek jó része a Sarmasági család birtoka volt, mint egyetlen örökösre reá szállott.

Valamivel fiatalabb volt mint Kemény József, mit abból is gyaníthattunk, hogy akkori szokás szerint, tisztelte benne az idősebb tekintélyét. A harminczes években már ott látjuk a liberalisták táborában. Az 1834-iki forrongó országgyűlésen Aranyosszék követe. Később királyi hivatalos, de mindig a patrioták és liberalisták sorában. Minden nagy tudománya, politikai képzettsége mellett nem szónok, nem író. Minden szónoklata, hogy az 1841-iki országgyűlésen felállt, megtette indítványát egy Erdély részére felállítandó múzeum tárgyában, a maga s Kemény József részéről felajánlta alapúl családjaik könyvtárát s kézirat gyűjteményét. Mire Kemény Dénes, a két Zeyk, Károly és József, Vér Farkas, Erdély akkori legnagyobb szónokai, átvették tőle a szót, s az eszme és adomány felett méltatásaiknak szavakat adtak.

Már akkor háza, ott a főtér nyugoti oldalán, a politikai világ köz- és találkozó pontja. A mi notabilitás a két hazából Kolozsvárt meglátogatja, megfordúl nála. Mikor Deák Ferencz és Vörösmarty 1845-ben Zsibórról Kolozsvárra jött, a napon, melyen az ifjúság fáklyás zenével őket megtisztelte, Kemény Samu vendégei voltak, ott az ő erkélyéről fogadták az ifjúság szónoka beszédét, onnan beszélt az óriási közönséghez Deák Ferencz, s keletkezett az adomány, hogy a midőn a közönség mindenáron Vörösmartyt is hallani akarta, annyit mondott volna, hogy a mondottakhoz esatlakozik. A mi sajátlag úgy történt, hogy Vörösmarty a toll embere lévén, a megszólítás után kezdi: Mikor én ide érkeztem, ismételi, hogy

mikor ide érkezem — az ifjúság reágyujtott: Hazádnak rendületlenül légy híve oh magyar. Az alatt Vörösmartyban előállt a szónok s kezdte: Kedves, fiatal barátaim! Én nem vagyok szónok s hasztalan próbálnám eszméimet kifejezni előttetek; — de hisz ti már is kifejezést adtatok mind annak, a mit e pillanatban el akartam nektek mondani s úgy látszik, valamennyien át is éreztétek azt mind. Ezért csak azt óhajtom, hogy tartsátok meg szivetekben mindig s legyetek hű fiai imádott hazánknak!

Bekövetkezett a forradalom. Kemény Samu csak áldozatokban volt hős. Gerendi kastélyát, könyvtárát feldulta a népfelkelés. Kolozsvárra vonult. A mikor Wardenernek Kolozsvár kapuit november 17-én megnyitotta, s hozta a parancsot, hogy minden lázadót fogasson el, s ha szabad felemlítenem, köztük engem is, mint az Ellenőr szerkesztőjét, s miután lázítót nem találtak, a befogottak közt első volt a gróf, s kezes társaival ott raboskodott Szebenben, míg Bem márczius 11-én be nem vette. S mint a forradalomról írt munkámban is említtem, a gróf volt az egyik, ki a győzteseket a general commando és oláh comité levéltára nyomaira vezette.

Még nem estünk volt át a Pach-korszakon, gr. Mikó megindította a kormánnyal a tárgyalásokat a Múzeum felállíthatása dolgában. Közbejött 1859-ben Kazinczi születése százados ünneplése, a magyar viselet divatja, Kemény Samu a mozgalomból kivette részét. S a midőn nov. 12-én az Erdélyi múzeum megnyitása bekövetkezett, s a császári biztos herezeg tiszteletére gr. Mikó megkezdte az ebédadást, Kemény Samu folytatta. Hangzottak a leg-hazafiasabb, akkor forradalmi zamatúaknak tekintett pohárköszöntők, a gróf, mint alapító, ki különben Mikóval osztozott az óvázeziókban, a legszélsőbb pohárköszöntők egyikét mondotta.

Különben a grófnak egyénisége volt különösen érdekes.

Kemény János erdélyi fejedelemtől származott le, anyja az iktári Bethlenek fejedelmi sarja: aristocrata, annak értelmiségével, szivjóságával, gazdagságának s közjó iránti kötelezettsége tudatával. Az akkori szokás szerint, már apja udvara hemzsegett a cselédségtől, anyja környezete az özvegy reformatus papnéktól, papi árva leányoktól. Mint egyetlen fiút elkényeztették, s bizonyos asszonyias maradt rajta. Különben eszes, olvasott, kedélyes, kellemes külsejű ember.

Kolozsvári udvarának személyzete nyugalmazott, működő jószágigazgatója, számtartó mint udvarmester, titkár. Nőtlen maradván, férfi eseléség veszi körül. S ide számít egy-egy tisztartója, ki bejött számolni, s mikor a másik érkezett, figyelmeztették a gróft, hogy a másikat még mind nem fogadta, hogy elbocsássa. Mi abból állott, hogy nem annyiban gazdasága, mint családja iránt tudakozódott, hogy tisztjének hány gyermeke van, melyiket hogy hívják, hány éves, hol tanul. Megtörtént, hogy egyik azzal felelt, hogy a legkisebb gyereke három hetes, a gróf észrevette, hogy itt léte alatt született s keresztapának ajánlkozott. Szerette, ha tisztjei tehetősök, ha magának nem jó, urának sem jó, szokták akkor az urak mondani.

Egyik tisztje révén jutottam közelébe még mint tanuló. Egy alkalommal valamely akkor megjelent könyvre ezélok, szeretném olvasni. Miféle könyvet visz? kérdi a titkár, hogy hozsam meg. Megtanultatta velem, hogy a grófnak minden könyvet frissiben megküldenek, sokat olvas, de ha nem olvasta ki s elkérik, magának mást hozat, mi más kezében járt, nem veszi kezébe.

Két címzést használt, az úr és bácsi. Még az úr voltam, mikor mint jogász megírtam a Székelyhont, s kiadóm azzal lepott meg, hogy a nyomdát a gróf kifizettette. Felvittem a neki dedikált példányt. A bácsik s asztaltársasága tagjai közé léptetett elő.

Az a fehér asztal keresett volt abban az időben. Bár a gróf egymaga tette a családot, végig futott a hosszú termen. Egy nap irodalmi, másnap politikai zöldsasztal, akkép, a hogy a többség alakult, mely, nem lévén meghívás, vagy szabott idő, a megérkezés szerint alakult. Közösügyi elnök a gróf, de ha gr. Kemény József, ki benlétekor nála szállásolt, megjelent, az irodalmi asztaltársaság elnökségét neki átengedte. Tagajánlás nélkül minden törzs tag bemutatott valakit. Kolozsvárit rendesen vacsorához vittünk, a fennről jöttet bejelentettük s azt ebédhez hitta meg. A gróf hátra kulcsolt kezekkel jelent meg, azzal foglalta el székét, engedelmet kér, hogy ma még nem érkezett felöltözni. Az idegenebbért felöltözött. Mikor nem érkezett felöltözni, toaletje kurta száru zergebő-fekete cipő, jägerféle hófehér szűk nadrág, hozzá hasonló spencilféle, nyakravaló, főveg féléről szó sincs. Az ünnepélyes ebédek se rövidék, a vacsorák éppen hosszak. Vas József, piarista írórtársunk az estvéli sorozatba tartozván, figyelmeztették, hogy úgy udvarias-

kodják a húszuzásnál, hogy előttünk haladjon. A grófnak ugyanis az a gyengesége volt, hogy az éj és nappal közötti különbséget nem igen szokta számba venni. Úgy éjfél után köszöntünk, vonultunk, Vas papias udvariaskodásával a gróffal hátra maradt. Egyik sem akarja a másikat beszéde félbeszakítással megbántani, — mint később halljuk, ott virradtak meg a kapu alatt.

Hogy ez az asztal, mely tetszés szerint nőtt vagy kurtult, nem volt valamely hallgató szerzetesrend étkezése, szinte felesleges mondani. A gróf egész történelmi adomatár. Az egész Erdély geneológiáját és biográfiáját ismerte. Adomát, geneológiát egész szabadon ott jegyeztem. Mint kútforrást Erdély nevezetesebb családai előszavában meg is köszöntem.

A nyarat gerendi kastélyában töltötte, mindenkit meghívott, kötelességünknek tartottuk pár napra megjelenni. Gyakran s különösen Sámuel napja felé egész társaság gyűlt fel írókból, tanárokból, politikusokból, vidéki birtokosságból. A gróf szeretett jönni, menni, vendégeit szobáikban felkeresni, mintegy figyelmeztetve, hogy már látható s fogad. Mindenkinék tudni kellett, hogy ha a gróf közeledik, ajtót kell nyitni, mert kilíneset nem fog meg, neki nem elég tiszta. A vacsorák hosszúak, ha valaki nem jelent meg, hogy léte felől kérdeztette, mi dorgálás számba ment. Megtörtént, hogy a mint a vacsorától felkeltünk, az Aranyos partján már oltották a meszet. Annyi jószága közt még elment Szentivánig, ott a Maros partján, Gerendről mentünk, nagyobb társaság hiányában székely aratóinak adott nagy vacsorákat; s ott bámultam a székelyt, egész nap aratott, s megtörtént, hogy reggelig tartó tánczból mentek ismét aratni.

S hogy befejezzem, mindezek mellett a gróf nem csak hogy nem volt bon vivant, megkövetelte vendégeitől is. Minden egy irodalmi és politikai szalon magaslatán állt. Még a kedélyeskedésnek sem volt szabad kirontani. Tudtuk, hogy ha a gróf nem folytatja, vagy éppen lehunyja szemét, az neki ízetlen.

A grófról is elmondhatjuk, több volt hírénel. Legalább annál, a hogy Alt Mórícz (Jósika Miklós) Békési ez. regényében festette.

Családja e fényes ágát 1861. jul. 25-én fejezte be.

I) *Az utolsó malomvizi Kendeffi grófok.*

(Kihalt 1834.)

Hunyadmegyei ős család, melynek eredetét a XIII. századig viszik. Malomviz ott fekszik a kies Hátszegvidék keleti oldalán, felette a Kolezvár festői romja, melynek erkélyéről, a monda szerint, Kendeffi Ilona orsóját a völgybe eregette. S miután a Kendeffi név találgatásra adott alkalmat, nem felesleges felemlíteni, hogy a honfoglalásra indult magyarok fővezére mellett a nemzet bírójának czíme Kende volt.

A Kendeffiek mint Hunyadmegye legnagyobb birtokosai egyike, jön le századokon át, s a népes családból Elek, Hunyadmegye főispánja, lett gróffá, 1762. máj. 17-éről kelt diploma útján. Fia, János (†1797.) s unokája Ádám, ki a Kendeffi nevet százada egyik leghangzatosabb nevévé tette.

A gróf *Kendeffi Ádám* emlékezete előtt le a kalappal. A század első felében alig volt előkelő család, melynek faláról Kendeffi Adám könyomatú arcképe hiányzott volna, s most is ott függ olajban az uri Casino, a Tornavivoda terme falán. Egy igazi athleta szimpatikus képe, magas homloka vékony sas-orrjal, sas tekintettel, széles mellel és vállal, magas termeten az őserő kifejezésével. Kolozsvár felejthetetlen alakja, a mint járt néha mind a két kezét mellényébe tűzvé, domboru mellét kifeszítve, imponáló alakja az utczán megjelent.

Az akkori ifjúság bálványozott mintaképe, a haza és szabadságszeretet, s a férfi bátorság tekintetében ideála. Két előnye van Wesselényi felett, mert pár évvel idősebb, 1795-ben született s hogy Kolozsvárt háza van s többnyire itt lakik. S még az a varázs, mit a társadalomra gyakorolt, miben első és második neje segítette. S legfőbb előnye, hogy előbb lépett fel, a lobogót ő bontotta ki.

Fellépése a Széchenyi fellépése idejére esik. Iskolájához tartozik, a mennyiben ő is a társadalmat veszi kezébe. De mint politikus az akkori idők bámultjai Nagy Pál és Balog János sikerei csábitják. A nagy közönség az akkori élénk emlékezetben élő Mira-beaut látja benne, ki egy szilaj ifjúság után megjelenik a fórumon, mint royalista csak a multon akar javítani, s a közönség forradalmárt

lát benne. S bár nem akkora szónok, mint Wesselényi, a népszerűség nagyobb babérával a nép őt tisztelettel meg. Nem forradalmár, mégis az ő lobogója alatt üt ki a Kolozsvárt úgynevezett húshagyó keddi forradalom. A zászló halála után mindjárt ott jut a Wesselényi kezébe, midőn a feloszlatott 44-ki országgyűlés bezárt ajtaját a tömeg élén megrohanja és az öklével döngeti.

Különben Wesselényinek barátja. Gárdájában legközelebb áll hozzá Mikes János, gr. Bethlen Ádám, gr. Bethlen János az idős, gr. Kemény József és Samu, gr. Gyulai Lajos s az ifjabb nemzedék hosszú sora. Pennájok Bölöni Farkas Sándor az amerikai utazó, ki Naplójában bámulattal eltelve írta, magasztalja „ritka lelkét, klasszikus jellemét, áldozatkészségét, ki semmit sem követelve, csak arra tör, hogy a haza, a nemzet erkölcsi és szellemi ereje gyarapodjék“.

Abban az időben, melyben a kolozsvári nemzeti színházban németek játszanak, a gubernium aulikus voltában tetszeleg, s a Metternich terrorizmusának szele fujt el minden szabad szót, Kendeffi háza, ott a városház alsó szomszédjában, politikai szalon. Itt forrnak ki a patríonikus gondolatok s öntődnek formába. Hogy az ifjúságot felébresszék, alapítják a vívó-iskolát, alapítványokkal a három kollegium ifjúsága számára, s magok is eljárnak, vívni az ifjúsággal, bátorítják, lelkesítik. Alapítják az úgynevezett úri Casinót, melybe mindenki siet beiratkozni, ki patriotának vallja magát. Hogy a nép ébredésére hassanak, a Casino alapítja a Vasárnapi újságot, melynek szerkesztését Brassaira bízzák. S mindezekben Kendeffi azt a szerepet viszi, hogy 1833. jan. 13-án házát ajánlja fel a megnyiló Casino helyiségeül Szentgyörgy napig, s ott maradt hosszasan. Még ott írtuk, mert nappal olvasták, éjjel a Kossuth megyei tudósításait, mi akkor sajtó útján napvilágot nem láthatott. Innen szálltak ki az úgynevezett vándor patrioták az erdélyi vármegyei híres gyűlésekre.

S itt, pályafutásának ezen a magaslatán szakad meg a még nem is negyven éves életpálya. Mint akkor szárnyra kelt: 1834. febr. 4-én estély volt valahol, be nem várva kocsiját, nevendék leányát ölébe kapva, haza vitte. Mások szerint, a mint a kaputól jobbra eső szobájából, melyből lépeső vezetett fel az emeletbe, mit hosszasan ott láttunk még, leányát felvitte volna, a lépesőn baj érte,

rosszúl lett. A húshagyó piaczi forradalom lefolyt. S másnap febr. 12-én repült a hír, hogy Kendeffi Ádám szívszélhűdésben meghalt.

Szász Károly, akkor még jogtanár, de szabadelvűségére már üldözött, tartja néhány nap mulva, febr. 19-én a nagyenyedi kollegiumban felette, mint a kollegium egyik curatora felett, az emlékbeszédet. Melyben többek közt így szól: „Nevelés s különösen az ifjúság nevelése az a varázs vessző, melynek csapásaira emelkedik új föld és derül új ég hazánk halmain is: s ki fogta föl ezt tisztábban, ki érezte mélyebben, s el merem mondani, ki használta sikeresebben, mint gróf Kendeffi Ádám? Ugy van, ő már régen, nem az enyedi kollegiumnak ugyan, hanem az egész haza magasabb rendeltetésű ifjúságának főkurátora s a legnemesebb értelemben nevelője volt. — Az ő, s hozzá méltó barátjainak komoly intései s férfias példái ragadták ki az erős karú hősök méltatlan unokáit a puhaságnak, piperének, a külföldieskedésnek gyalázatos bilineseiből, melyeket idegen mivelttség silány surrogatumául, mondhatnám, satirául ver vala főbb rendű ifjúságunkra, egy, hála az égnek! már-már eltölt kor periclesi politikája; s mint hajdan Ulisses egyet, úgy ő talán több Achileseket ragadott ki a hazának az elsatnyulás puha kényelmeiből. A férfias bátorság, a szó szentsége, a rendithetlen bátorság remek képe: kiről sugárzott oly tiszta fényben, mint gróf Kendeffi Ádámról?”

S hogy minő fájdalommal kísérték kortársai sirjába, tolmácsolják a következő sorai:

„Ne várjatok azért, tisztelt fiai és leányai a megbúsult hazának, ne várjatok ma tőlem egy szomorú emlékbeszédet a Kendeffi Ádám tiszteletére. Nem síratom őt; dicsérni sem akarom. Siratják őt a siralmak legmélyebbikével, — dicsérik a dicséreték legszebbikével, dicsérik a hazafiaknak zavarogva tébolygó tekintetei, melyek az egyházi tanács tisztos gyülekezetében oskolánk töréseig, a hazafiak lelkes soraiban, a szebb reményre serdülő ifjúság szívemelő seregének közepette, majd hazánk sorsának dicső esatamezején, országos termeinkben: mindenütt, mindenütt Kendeffi Ádámot keresik, de helyét mindenütt üresesen találják. Nem hogy mit érzünk, hanem hogy mit tegyünk: arról akarok ma beszélni, s esküszöm az ő szent hamvainál, s meghivlak titeket, ti, kiknek bús, de elszánt s félelmet nem ismerő beszédem közelebbről lesz intézve: oskolánk

gondnokai, tanárai és tégedet, nemes érzésekre gyuladó ifjúság, tömörked vesztésen osztozó társaim, meghivlak, szent fogadást tenni Kendeffi Ádámnak erős és igaz lelkére arról, hogy bármibe kerüljön, egyesített erővel végre hajtjuk azt, a mi oly könnyű lett volna nekünk, gyengébbeknek, neki, az erősnek társaságában. Nem bús halotti symphonia tehát, hanem az a tördelve riasztó trombitaszó legyen az én beszédem, mely a vezér elestére keseredett hangokkal buzdítja a bajnokokat győzni nála nélkül is, vagy elesni vele együtt“.

Sírja felett, ott a kolozsvári köztemetőben vasrácszat között egy emlékoszlop áll, lábánál négy síró oroszán fejezi ki, hogy az elnyomott Erdély egy férfja fekszik ott, a ki első mert bátornak mutatkozni. A forradalom után kezdtük, s megszoktuk szabadsághőseink, az uttörők sírját, a halottak napján megkoszoruzni. Az ifjúság e sírt, melyben a férfi porai nyugosznak, ki akkor bátorította hazafiságra Erdély ifjúságát, melyben br. Szepesi erdélyi püspök azzal búcsuzott el Erdélytől: *juventatem indomitam frenui — e napon hiven felkeresi, mint a harminczas évek ifjúságának regenerátorát, megkoszorúzza.*

Rozalia leánya br. Wesselényi Farfásné, Katalin gr. Andrássy Gyuláné, a nagynevű miniszter neje lett.

Fiai, az Andrássy grófok, mikor a Kolozsvár közelében fekvő Dobrini havasi nyaralójokba lejönnek és távoznak, nem mulasztják el pillantást vetni a házra, hol anyjok született. S mi, kiknek emlékezete addig a korig visszamegy, abban a házban, ott a tanásház keleti oldalán Erdély politikai ébredése, s az erdélyi athletika kiindulása auláját tiszteljük. S a Kendeffiek, kikben a család tovább folytatódik, mint olyanra tekinthetnek, honnan nevékre a legtöbb fény áradott.

KÖVÁRY LÁSZLÓ.

Megjegyzések okmánytáraink egynehány erdélyi vonatkozású darabjához.

(Második közlemény.)

15. *Urkundenbuch.* I. 102.

István társkirály 1268-ban a Bylok-falubeli Lőrincz fiait Bochou, Bench, Benche és Bethlen-t nemesi rangra emeli. Mindaddig azon tárnokok sorához tartozó szolganépek voltak, kiket „kurmis tarnue“-nak neveznek. A nemesség egyenes vonalban tőlük származó összes utódaikra száll át. Fejér szerint az okmány eredetije a gr. Bethlen-család levéltárában van.

Ez is gr. Kemény Józsefnek egyik hamisítványa, melynek azonban bizonyos valódi háttere van és csak így keletkezett, hogy a hanisító valamely alapúl szolgáló valódi okmány szövegébe egyet-mást beszűrt. Hamis benne a Bylok helység neve, mely a Beszterce melletti Bilak-ra czélzó; hamis a „kurmis tárnok“ megjelölés, hamis az „egyenes vonalon leszármazás“ és hamis elvégre azon állítás, hogy az eredeti a Bethlen-féle levéltárban van. A hamisításnak az volt a czélja, hogy az eredetiben előforduló Bethlen nevű egyént a grófi Bethlen család ősei sorába beszúrja, a mi éppen oly fölösleges, mint belértéke szerint káros kísérlet volt.

A hamisításnak alapjául szolgáló eredeti a következőket mondja: IV. László 1278-ban Bulti Lőrincz fiainak: Dáj falubeli Bató (Bochou), Bencz, Bencze és Bethlennek a Fejérmegyében fekvő Inda nevű földet adja és kiemeli ez alkalommal, hogy Bató 1273-ban a győri vár előtt, midőn az osztrákok ellen harcolt, megsebesült; említi azt is, hogy Lőrincz fiai már IV. Bélának és V. Istvánnak szolgáltak.¹ Dáj helység, melyről magát Bató 1278-ban nevezte, Pest- és Fejérmegye határán feküdt. A nyolezvanas években pedig találjuk, hogy Bethlen, Bencze, Mikotya és egy bizonyos Csák bán a Fejérmegyében feküdt *Csalka* helység urai; 1300 szept. 12-én Mátyás és B. és rokonaik szintén *Csalka* birtokosai.² 1302-ben olvassuk, hogy

¹ Fejér, V. 2. 464.

² Hazai okmánytár VII. 296. Wenzel X. 441. XI 565.

Bethlen fia Olivér, Benez fia Máté, Bencze fia Pál, Bató fia Pál és Csák bán fia Csalkai Domonkos Ratold nb. Domonkos nádor szolgálataiban cseh Venczel király pártján Budán elég gyakran az ellenféllel harezoltak, mely alkalommal Mihály nevű rokonuk az ellenségtől megöletett. Csalkai Máté, Pál, Domonkos és Olivér 1306-ban urukkal, Domonkos nádrorral együttesen bajor Ottó hívei; 1324. jul. 7-én Csák bán fia Domonkos Csalkán lakik, de a vele szereplő és ugyanott lakó Olivér akkor már a „Kápolnai“ nevet viseli; 1329-ben Bethlen fia Olivér comes egyrésztől és Csák bán fiának Domonkosnak neje Klára és (Trötzel) Miklós Pozsonymegye főispánja másrésztől, a Klára asszony hozománya és hitbére fölött egyezkednek.¹

Mindezekből tehát kitűnik, hogy a fentebbi darabban említett Lőrincz fiai nem koholt személyek ugyan, de, mivel állandóan Pest- és Fejérmegyében tartózkodtak, az erdélyi Bethlen-családdal semmi néven nevezendő összeköttetésben nem álltak.

-16. Wenczel IV. 332.

Kökényes-Rajnald nb. Mikod bán Tordamegyében fekvő Szentmiklósi birtokát 1288-ban az erdélyi püspöknek adományozza. A birtok északi határa „terra nobilium de Zara Seinth vocata“, mely a Kovács-féle névmutatóban szinte „Zara Seinth, terra nobilium“ néven szerepél. De ilyenü helység nem létezik.

A helyes fordítás ez: a Zarai neméseknek Seinth nevű földje. Szind pedig jelenleg Torda-Aranyosmegye szentlászlói járásában fekvő helység és mert az okmány szerint az Aranyos mentén Tordamegyében Koppánddal, Kerekegyházzal és Szentmiklóssal határos, az 1288. évi Seinth-tel azonos. De kik voltak az urai?

Midőn „István Mikod“ bán állítólag 1176-ban (l. f.) szentmiklósi birtokát határoltatja, azt olvassuk, hogy a határos községek sorában Torda, *Koppán-Zynd*, Szent-Mihályfalva is létezik. E „Koppán-Zynd“, bár ninesen az okmányban vesszővel elválasztva s bár az okmánytár névmutatója (370 old.), egynek veszi, két községet jelez, t. i. Koppán(d)t és Szind-et. Miután már most ugyanez okmányban arról is van szó, hogy Szentmiklós szomszéda Járai László, Jára helység pedig szintén Torda-Aranyosmegyében fekszik, kézzelfogható, hogy az 1288. évi okmányban említett nemések nem Zarai, hanem *Járaiak* és hogy ezek Szind legrégibb birtokosainak tekintendők.

17. Fejér VI. I. 163.

E darabban olvassuk, hogy Benedek comes „gerens vices Ladislai Voyouode Transilvani“ Gáldon 1291. máj. 8-án bizonyos

¹ Anjoukori okmánytár I. 42. 118. II. 146. Fejér VIII. 1. 92; Századok, 1889. évi kirándulás, 93.

peres birtokügyben ítélt. E szöveg az erdélyi vajdák sorrendjére nézve a kutatóknak sok zavart okozott, a mennyiben szerinte 1291. máj. 8-án László a vajda, holott egyéb és megbízható kútfőkből kiderül, hogy ugyanazon évben — de előbb és később is — Borsa nb. Rolandot erdélyi vajdának ismerjük. Az egész arra vezetendő vissza, hogy Fejér ez okmányt nemesak hiányosan, de hibásan is közölte. Az Urkundenbuch I. 178. helyesen teszi közzé s abból kiviláglik, hogy Benedek comes nem a vajdát, hanem László nevű erdélyi *alvajdát* helyettesíti, a mit az okmány azzal is erősít, hogy a szövegezés folytában e Lászlót ismételten alvajdának mondja. III. András pedig 1291. aug. 4-én midőn ez okiratot helybehagyja s e Benedeket szintén erdélyi alvajdának nevezi.

Ezekből már most az tűnik ki, hogy Borsa nb. Roland 1291. kezdetétől egészen 1293. nyaráig félbeszakítás nélkül volt az erdélyi vajda, 1291. nyarán pedig László és Benedek vitte az alvajdaságot.

Karácsonyi Jánosnak azon határozott állítása,¹ hogy e László az 1292-ben szereplő Borsa nb. László „volt erdélyi vajdával“ azonos, nincsen bebizonyítva s így csak feltevésnek vehető.

18. Fejér VII. 5. 502.

Az 1292. júl. 29-én Budán tartott országgyűlés Morosini Albertet honosítja. Ez okmányban csak annyiban véve van erdélyi vonatkozása, a mennyiben az „universitas Siculorum et Saxonum“ is szerepel benne. Keltezése hibás.

Egészen eltekintve attól, hogy III. András 1292-ben fiatal házas ember letére jogosítva volt feltételezni, hogy neje Fenenna még számos fiörököst fog szülni s így 1292-ben a dynasztiai érdek még nem tette szükségessé, hogy a Morosini-család esetleges trónutódlásnak az útját egyengesse, azt találjuk, hogy az okmányban nagyszámban felsorolt egyházi s világi országnagyok névsora az 1292. évszámmal nem egyeztethető össze. Például kiemeljük, hogy Háb váczai, Tengerdi Tivadar győri, Bó nb. Mihály zágrábi és Imre nagyváradi püspök 1292-ben püspöki székükön még nem találhatók. A mi a világi országnagyokat illeti, e helyen már pár évvel ezelőtt² kimutattam, hogy azoknak legtöbbször az 1292-ből ismeretesek sorában hiába keresnők, minek következtében azon megezáfolthatatlan eredményre jöttem, hogy az okmány későbbben lett kiállítva; sajnos azonban, hogy akkor egy sajtóhibát átnéztem és hogy az akkor felállított kelet, 1298, engem később is tévútra vezetett, mert nem 1298, hanem 1299. itt az egyedül helyes évszám.

A nélkül, hogy az országnagyok elemzését ismételném, mely az 1299 számot kétségtelenné teszi, legyen itt különösen hangsúlyozva, hogy 1298-ban is tartottak ugyan Budán országgyűlést,

¹ „A magyar nemzetségek“ cz. pályanyertes művének I. köt. 268—269 old.

² Erdélyi Múzeum 1893. évf. 525.

de hogy azon a világi országnagyok és főurak részt nem vettek, miből magától következik, hogy a fennebbi okmányt nem helyezhetjük 1298-ra. Hogy 1299-re teendő, bizonyítja azon okmány, melynek erejével az ez országgyűlésen egybegyűlt egyházi s világi főurak 1299. júl. 17-én a Nagymartoniaknak a röjtököri birtokot meg-erősítik¹ és III. Andrásnak 1299. aug. 3-án kiállított okirata, melylyel a *Domonkosrendiek pesti templomában* tartott országgyűlésen jelen volt egyházi és világi nagykok beleegyezésével a Hontpázmán nb. Marezell fiainak bizonyos birtokot vissza ad²

19. *Hazai okmánytár VIII. 350.*

Ez okirat azt mondja, hogy Miklós fia László, dévai várnagy és Hunyadmegye főispánja Pestesi István és Pestesi Mihály szolgabírákkal 1295. ápr. 19-én tanúsítja, hogy a Bujtur helységben székelő nemesek kérésére nevezett napon a bujturi birtokot ezek között felosztotta. A keltezés helytelen.

Az eredetinek — melynek valódiságához kétség nem fér — keltezése így hangzik: „Anno II. nonagesimo quinto“, úgy hogy az okmánytár kiadója, úgy mint az okmány első közlője³ azt teljes joggal 295-nek olvasta. Hogy mindamellett helytelen, ez azon alapszik, hogy Pestesi István szolgabíró és egyéb, ez okmányban szereplő személyek más és kétségbe vonhatatlan okmányok tanúsága szerint 1390. és 1395-ben szerepelnek, miből tehát következik, hogy fentebbi okiratunk nem 1295., hanem 1395-ben íratott, a mint ezt bővebben és a bizonyítékok kiemelésével a hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat XI. évkönyvének 58—63. oldalain kifejtettem.

20 *Fejér VI. 2. 149.*

Az 1298. jan. 13-án, Monoszló nb. Péter erdélyi püspök és Kökényes-Rajnald nb. Mikod bán között létrejött esere alkalmával kiállított okmányban olvassuk, hogy Mikod bán mint Garáb monostor kegyura, valamikor (Szász) Lóna helységet szerezte. E Garáb meghatározását nem találjuk.

Garáb még jelenleg is Nógrádmegye füleki járásában létező falu és puszta, mely már 1246-ban mint (Katisz nb.) Veczló birtoka fordul elő. 1265-ben Grab-monostor a nógrádmegyei Bärkányban és Szöllösben birtokos; 1327-ben van ugyane tájon az ecclesia Garaab; 1345-ben Ambrus garábi prépost nógrádmegyei birtokos⁴; mindezen

¹ Fejér, VI. 2. 228., melynek eredetijét az országos levéltár (D. L. 2216. szám alatt) őrzi.

² Hazai okmánytár VIII. 445. (a rubrum helytelenül vesz 1291-et).

³ Dr. Súlyom Fekete Ferencz úr a hunyadmegyei tört. és régészeti társulat I. Évkönyvében.

⁴ Anjoukori okmánytár II. 289. IV. 495. Fejér IV. 1. 407. Wenzel XI. 547.

esetekben tehát csak a nógrádmegyei garábi monostorral van dolgunk, melyben a Sz. Hubertról ezímett premontrei apátság székel.

A mellett azt találjuk azonban 1234-ben, hogy a grábi apát Zsadány nb. Ivánkát a Dráva mentén fekvő, a monostor birtokait képező és Ivánkától elfoglalt birtok ügyében bepörlí s utóbbi bebizonyítja, hogy a vitás jószágot a monostor kegyuraitól, Tibald nb. Jakab és Petkótól vétel útján szerezte. Ez ügyben bíraskodik a kalocsai érsek, kinek bírótársai a zengi püspök, a bácsi főesperes, Márton bán és bizonyos András comes.¹ Miután a vitás birtok a Dráva mentén fekszik, a monostor kegyurai a Somogy- és Körösmegyében törzsökös (német eredetű) Tibald nemzetség tagjai és az ügy a kalocsai egyházmegye ítélőszéke előtt tárgyalatik, világos, hogy ez esetben nem a Nógrádmegyében fekvő premontrei apátsággal van dolgunk, a mint ezt az eddigi irodalom egy része tartja; tényleg találjuk is 1269-ben a Tibald nemzetség és Zsadány nb. Benedek (fentebbi Ivánka fiának) somogyegyei birtokai között Garáb-ot is² és így tudjuk, hogy az 1234-ben említett Gráb a Szt.-Margittól nevezett, a kalocsai egyházmegyéhez tartozó benezés apátsággal azonos; ezzel pedig szépen egyezik, hogy a Somogygyal határos Baranyamegyében is birtokos Kókényes-Rajnald nb. Mikod bán a monostor kegyurai között foglal helyet. Ebből pedig következik, hogy azon garábi monostor, mely valamikor az erdélyi Lóna birtokában volt, csak a Somogy megyében létezett benezés apátság lehetett. Mellekesen akarom kiemelni, hogy e monostor alapítója minden valószínűség szerint Somogy megyének 1093. és 1094. között előforduló főispánja Gráb lehetett. A mi pedig a Gráb-Garáb nevet illeti, nem szabad elfelednünk, hogy a jövevény Tibald (= Theobald) utódait „Grafen“ (= grófok)-nak nevezték, és hogy a gráf-ból épen így képződött Garáb, mint későbbi időben Erdélyben a „Gráf“-ból „Gráf“ vagy magyarosan „Geréb“ lett alkotva.

21. *Történelmi Tár.* 1895. *évf.* 238.

„Püspöki levél-töredék, melynek tartalma szerint János küküllői főesperes és püspöki helyettes birói vizsgálatot tart *Segus* fia János mester ügyében Salamon comes ellen, in quarta puellari, melyben tanúk kihallgatásáról is van szó és *Abama úrnőről*, ki az actornak, *Sejus* fia Jánosnak anyja és Tyl comesnek leánya“. Hátára régi egykorú kéz ráírta: „Expeditoria Salamonis super quartalatio Spring, Rouvendorf, Rengerkili, Drasso, Rothkyr, Kyssebes . . esdorf, Demeterpataka, Gyrbó, Vingarkirk, Benzencz, Heningfalua, Kwk, *Kelncz*, Péterfalua“ „pro quondam comite Salamone“. A darab közlője aztán úgy folytatja: „A Bogáthradván nemzetségből eredő János küküllői

¹ Wenzel. VI. 557.

² Csánki II. 607. Fejér. IV. 3. 492. (tévesen Gars.)

főesperes 1308—1322-ig lévén e hivatalban, ezen évek valamelyikére esik ezen okirat“.

Itt több irányban találunk tévedéseket és hibákat.

Igaz ugyan, hogy 1308 tól 1322-ig János székesfejevári prépost és küküllői főesperes volt a királyi alkanczellár, *de ez nem volt az erdélyi püspök helyettese*; azon János nevű küküllői főesperes, kit erdélyi püspöki helyettesnek ismerünk, e minőségben 1376. máj. 5-én fordul elő.¹ A fennebbi dolog lényegére nézve pedig a következőket találjuk: 1. A kolozsmonostori konvent tanusítja 1374. máj. 7-én, hogy Gegus fia Almakeréki János pörének eldöntését a kalocsai érsekre bízza, pöre az erdélyi püspök és annak helyettese előtt folyt; ellenfelei pedig Kelneki Salomo és ennek rokonai; a per tárgya az, hogy az özanya (protavia) Leen, Chel leánya után őt illető leánynegyed a Kelnekiektől követeli. 2. Egy ugyanazon napon kiállított okmányban tanusítja e konvent, hogy Gegus fia Almakeréki János az ellen tiltakozik, hogy az erdélyi püspök és helyettese azon pörben, melyet özanyjának, Len, Chel leányának negyede ügyében Kelneki Salamon ellen folytat, döntő ítéletet hozzon.²

Ha már most a fentebbi regesztát ez adatokkal egybevetjük, megegyezhetetlenül kitűnik, hogy előbbiben is a Kelnekiek és Almakeréki János között ez utóbbinak özanya után járó leánynegyed végett folyt örökösödési perről van szó. Csakhogy most már tudjuk, hogy bizony nem Segus, hanem az ismert Béty-Gergely nb. Gegus (= Jegus, Gyegös = Gergely) fia Almakeréki Jánossal van dolgunk és Salomo comes nem más, mint Kelneki Salomo. Miután továbbá látjuk, hogy Almakeréki János özanya Lén (a német „Léni“ „Helene“, vagy „Magdalene“ rövidítése) Tyl comesnek a leánya, magától érthető, hogy nem „Abama“ volt a neve; az okmány eredetében „Abava“ (= özanya) áll, a mit a közlő vagy a szedő Abamának olvasott. Mindezekből tehát az is következik, hogy a fentebbi levél keltezése 1374-re esik.

22. Urkundenbuch. I. 232.

Ki van állítva 1306. máj. 20-án és többi közt azt tartalmazza, hogy bizonyos birtokügyben a felek Tamás erdélyi vajda ítélszéke elé idéztessenek.

Miután köztudomású dolog, hogy 1306-ban Kán nb. László az erdélyi vajda, Katisz nb. Szécsényi Tamás pedig csak 1321. nov. 1-je óta ismeretes mint vajda, világos, hogy e keltezés lehetetlen. Meg is találjuk erre nézve az útbaigazítást, a mennyiben az okmánytár ugyan ezen okiratot szözszerinti szövegével, a nélkül, hogy kettejük azonosságát hangsúlyozná, a 476-ik oldalon 1336. máj. 17-iki kelettel közli.

¹ Teleki okmánytár. I. 176.

² Urkundenbuch II. 427. 428.

23. *Fejér. VIII. 1. 381.*

Károly király, 1310. decz. 8-án „prope Zindam in villa beati Michaelis“ a dési egyházat bizonyos szabadalommal megajándékozza. A királynak e tartózkodási helyét sehol sem találván meghatározva, ezt a következőkben akarjuk megállapítani.

1294-ben tanusítja a vasvári káptalan, hogy Nádasd nb. Péter Zyndafölde nevű birtokát ugyanazon nb. Andrásnak engedte át. E Szindaföldét később e Péter utódainak, a gersei Petők kezén találjuk, és miután Vas megyében egy Pető-Mihályfa is létezik, mely Mihályfalva vagy Sár néven már 1233-ban a Nádasd nemzetség birtokát képezte, könnyen hihetnők, hogy Károly király fentebbi okmányát Vas megyében állította ki. Mindamellett ki kell jelen-tenünk, hogy e feltételezés legszigorúbban visszautasítandó.

Károly király *ugyanazon napon* (= 1310 decz. 8-án) egy meg nem nevezett helyen okmányt állít ki, melynek erejével Mikod bán fiának Miklósnak egregyi birtokán bizonyos vámszedési jogot adományoz.¹ Miután már most látjuk, hogy Károly egy és ugyanazon napon két erdélyi vonatkozású oklevelet állít ki, majdnem ösztön-szerűleg jutunk arra a gondolatra, hogy akkor Erdélyben tartózkodott és hogy e szerint fennebbi Zindet Erdélyben kellene keres-nünk. De úgy is van!

Már fentebb láttuk, hogy „István Mikod“ bán egy állítólag 1176-ban kiállított okmány értelmében a Tordamegyében fekvő Szent-Miklósnak a birtokosa s hogy e birtokának közvetlen közelében többi között *Szind* és *Szentmihályfalva* helységek voltak. Miután már most tudjuk, hogy Károly 1310. decz. 8-án úgy a dési egyháznak, mint Mikod bán fiának Miklósnak adománylevelet állít ki és Mikod bán családjának egyik birtoka: Szentmiklós, Szind és Szentmihályfalva közvetlen közelében feküdt, megezzáfolthatatlanul be van bizonyítva, hogy *Károly király 1310. decz. 8-án Erdélyben és pedig a Tordamegyében fekvő Szind melletti Szentmihályfalván tartózkodott.*

24. *Urkundenbuch. I. 301.*

Károly király az egresi apátság birtokait a szebeni szászok oltalmába ajánlja. Az okmány keltezés nélkül Hasznos-ban van ki állítva. Az okmánytár a keltet az 1311 május 21. és 1342. május 10. között eső időre helyezi. Ez nem áll.

Az okmány az áldozó esütörtök után következő napon van kiállítva. Miután pedig tudjuk, hogy Károly király 1304. május 22-én Hasznoson tartózkodott¹ és áldozó esütörtök 1304-ben május 7-ére esett, apodiktikus bizonyossággal mondhatjuk, hogy a fennebbi okmány *1304. május 8-án* lett kiállítva.

¹ Hazai okmánytár. VII. 362.

25. Anjoukori okmánytár. I. 302.

Kán nb. László erdélyi vajda Gergelyfája és Veresegyháza nevű birtokait 1313. máj. 29-én Szépmezővel eleseréli és Szépmező meghatárolásával Nyakas János egurvári várnagyot bizza meg. Az okmánytár (654. old.) ez Egervárt a Vas megyében fekvő Eger-várral azonosnak veszi, másutt egyáltalában sines meghatározva.

Igaz ugyan, hogy Vas megyében akkor egy ilyenű vár tényleg létezett, hogy a Geregye nb. Egervári család is ott virágzott és hogy e megyében most is található Egervár nevű helység, de Kán nb. László vajdának nem voltak Vas megyével összekötetései és felette feltűnő volna, ha az ország legnyugatibb határán lévő vár várnagyát az ország délkeletén fekvő birtoknak meghatárolásával bízták volna meg.

Az erdélyi káptalan tanúsítja 1356. nov. 25-én, hogy Selyki Holman fiai Egervárpataka nevű birtokukat Sárselyki Keresztélynek eladják. Miután Gergelyfája és Veresegyháza Alsó-Fejér-, Szépmező pedig a vele határos Kis-Küküllő megyében fekszik, világos, hogy a Szépmező és Küküllő között feküdt Egervár (a mint ezt az utóbbi okmány mondja) várnagya 1313-ban Veresegyházát meghatárolhatta. Egervárt azonban már nem találjuk ma e vidéken.

26. Fejér. VIII. 1. 551.

A nagyváradai káptalan 1314. jun. 4-én oly okmányt állít ki, melyben András erdélyi püspök, László erdélyi alvajda és Herepei Marhard fia Demeter szerepelnek. E keltezés helytelen.

Mindenek előtt kiemelendő, hogy 1314-ben nem András, hanem Benedek az erdélyi püspök, Andrást pedig 1322-től 1355-ig találjuk. László alvajdát sem ismerjük 1314-ben, hanem 1343. febr. 9-től 1344. szept. 26-ig, a mivel teljes egyetértésben van, hogy mindaz, a mit Fejér fentebbi okiratában mond, az okirat helyes keltezésével kiadott kivonata szerint³, 1344-ben történt.

27. Fejér. VIII. 1. 564.

Pok nb. Miklós erdélyi vajda megtiltja 1315. szept. 6-án Kán nb. László volt vajda fiai Ryehe és Chaba nevű birtokában lakó jobbágyainak, hogy Béty-Gergely nb. (Bethlen) Jakabnak Babus és Bend nevű birtokait háborgassák. A helység nevek egy része itt el van fordítva.

¹ Anjoukori okmánytár. I. 82.

² Anjoukori okmánytár. VI. 518.

³ Beke, az erdélyi káptalan levéltára Gyulafejevározt, 37.

Ryche nevű helység ismeretlen; de nem is ismerhetjük, mert nem létezett. Az Urkundenbuch I. 317. helyesen közli ez okmányt és ott találjuk, hogy nem Ryche az, hanem Wyche, mely még jelenleg is Szolnok-Dobokamegye buzai járásában mint *Vice* (Jica) létezik. Hogy csakis ezt szabad itt értenünk, bizonyítja a következő:

Már fennebb említettük, hogy a belső Szolnokmegyében feküdt bálványosi vár¹ valamikor Kán nb. László vajdájé volt. Hütlensége következtében elvesztette birtokait és így került Bálványosvár Károly király kezébe. Zsigmond király odaadta később Tomaj nb. Gyulai és Losonezi László vajdának, kiről fiára Jánosra szállt. János magvaszakadtával özvegye és anyja átadták a várat nemzetségbeli rokonainak, a Losoncziaknak, kik azonban Zsigmond elleneinek pártját fogták, mire Zsigmond a várat 1406. okt. 16-án Szántói Laeczki Jakab vajdának és fivérének, Dávidnak adományozta. Akkor a következő helységek tartoztak hozzá: Kereleys (ma Kérlés Szolnok-Dobokamegyében; eredetileg kétséggel Kyeie eleison), Szent-Jakab (Szászszejtjakab ugyanott), *Vyche*, Szentmárton, aztán az oláh Mikola, Bozycs (ma Borzás), Czente, Bozkát (már nem létezik), Mohaly, Szentivánfalva (ma Vasas-Szentiván), Kéthely, (ez utóbbiak mind Dobokamegyében), továbbá Füzes (ma Ördöngös-Füzes), Gyerla, Németi (ma Szamosújvár-Németi), Nyires (ma Szásznnyires), Váralja más néven Mária-Csaba, Szentmargita, Asszonyfalva (már nem létezik), Árpástó (az utóbbiak kivétel nélkül belső Szolnokban) és végre a szintén Belső-szolnokban feküdt oláh helységek: Szentbenedek, Báton, Chepteleke (ma Czoptelke), Chwthke (ma Kötke), Szombattelek (ma Erdő-Szombattelke), és Vásárhely (ma Oláh-Vásárhely). 1456—1457-ben ezeken kívül még Boda, Váralját és Csabát pedig mint önálló községeket találjuk.² Mindezekből kiviláglik, hogy fentebbi okmányban csak a szolnokdobokai Vicéről lehet szó, hogy Csabát 1406-ban Mária-Csabának nevezték és Váraljával azonos volt, hogy Bálványos vár 1315-ben még Kán nb. László vajda fiainak birtokát képezte; Váralja pedig a mostani Bálványos-Váralja.

Ez okmányunkban előforduló Bend helység szintén ferdités; ez nem más, mint a Szolnok-Dobokamegye bethleni járásában fekvő *Böd*, mely mellett Babus (= Babucz) mint a Bethlen család őseinek birtoka 1305-ben van fel említve.

¹ Háromszékme gyében is volt egy Bálványos-vár; de ez az Apor család birtokához tartozott.

² Zichy okmánytár IX. 560. skk.

Erdélyi Múzeum-Egylet.

I. Szakosztályi ig. választmányi ülés.

Az E. M. E. böleselet, nyelv- és tört.-tud. szakosztályának választmánya f. é. ápr. 19-én *Szamosi János* elnöklete alatt ülést tartott, melyen a választmány tételről tételre megvizsgálta az elnök pénztári számadásait s azokat az okmányokkal összehasonlítva, példás rendben találta. Bevétel volt 4965 korona 24 fillér; kiadás 5211 korona 26 fillér; túlkiadás 246 korona 02 fillér.

Azután *Szádeczky Lajos* titkár mutata be a szakosztály m. é. működéséről szóló jelentését, a mit a választmány magáévá téve elfogadott.

Elnök előterjesztésére elhatározott, hogy a kik hátom esztendő óta hátralékosak a tagdíj befizetésével, azok ügyvéd által fognak kötelezettségek teljesítésére felszólíttatni.

A jelen évi költségvetésül elfogadtatik a múlt évk

Szakosztályi képviselőkül ez évr is *Schneller István* és *Kenessey Béla* választottak meg.

A Kovács Sámuel féle pályadíjra beérkezett balladák és történeti kisebb elbeszélések megbírálására felkértek *Széchy Károly*, *Csengeri János* és *Erdélyi Pál* szako. tagok.

II. Szakosztályi közgyűlés.

Az E. M. E. b. ny. és tt. szakosztálya f. é. ápr. 19-én tartotta meg közgyűlését *Szamosi János* elnöklete alatt.

Az *elnöki megnyitó* beszéd után a *titkár* olyasta fel a választmány nevében a következő jelentést:

Tisztelt közgyűlés!

Midőn szakosztályunknak a múlt évszázad utolsó esztendejében végzett működéséről beszámolunk, némi kísértést érzünk arra, hogy panaszra fakadjunk a nagy közönségnek a tudományos törekvések iránt tanusított közönyössége, érdeklensége miatt. Általános kortünet (mondhatnók kortünet) ez széles e hazában s jórészt a haza határain kívül is.

Az emberiség törekvéseinek iránya napjainkban mindinkább a materialismus felé hajlik: a magasabb, a mindennapiságtól elvontabb eszmények szűkebb kört vonzanak; a tudományt is a nagy közönség nem magasabb szellemi élvezetnek tekinti, hanem csak annyiban appreciálja, a mennyiben az élet szükségleteinek kielégítésére nélkülözhetetlen. A tudományos törekvés és érdeklődés így szűkebb térre szorítkozik s kisebb, de válogatott közönség osztályrészévé válik.

Az író névre ma már a napi sajtó munkásai jóformán kizárólagos jogot tartanak: ők a nagy közönség szellemi táplálékának szállítói; a hírlapokon kívül még a szépirodalom az, mely nagyobb kört vonz és érdekel; a tudományos irodalom művelői a közönség szemében már nem annyira *írók*, mint *tudósok*, a kiket tisztelni szokás, de követni és élvezni nem divat.

Ebből az általános kortűnetből kijut része a mi szakosztályunknak is. Szakszerű felolvasásaink szűkebb kört vonzanak és érdekelnek: csupán a népszerűbb felolvasások azok, melyek a művelt nagyközönség szélesebb rétegeinek érdeklődését szokták felkelteni. Ennek oka részben az is, hogy jóformán hajléktalanok vagyunk, felolvasásainkat ideiglenes, a nagy közönségtől félreeső egyetemi tantermeinkben tarthatjuk, a népszerűeknek a városháza nagy terme nyújt vendégszerető menedékhelyet.

Ilyen viszonyok között szakosztályunk működése is a múlt évben inkább az írott betűre, az irodalomra, mint az élő szóra, a felolvasásokra fektette a fősúlyt. A felolvasások is legnagyobb részt abból kerültek ki, a mik az „Erdélyi Múzeum“-ban megjelentek.

Folyóiratunk terjedelemben és tartalmilag nem maradt hátra a múlt évekhez képest. Kiadtunk 10 füzetben 41 nyomatot íven 23 értekezést 34 közleményben, 34 könyvismertetést és híralatot, a különféle között 40 kisebb-nagyobb közleményt és 14 hivatalos értesítőt.

A közlemények között nevezetesebb *Kuun Géza* gróf nagybecsű értekezése az erdélyi tudományos igyekezetéről a múlt század folyamán; *Csengeri János* mutatóványai a classicus költőkből; *Ferenzi József* tanulmánya a nemzeti jellemvonásról a szépművészetekben; *Magyar Győzöttől* Mátyás király jellemrajza; *Márki Sándor* felolvasása a magyar kereszténység szelleméről; *Moldován Gergely* tanulmánya a román nyelvről; *Szádeczky Lajos* emlékbeszéde Szilágyi Sándorról, s történeti czikke a Rákóczi-forradalomról Erdély-délelyben; *Török Istvántól* Szilágyi Ferencz életrajza; *Téglás Gábortól* Dácia keleti határvonala s annak védelmi rendszere; *Versényitől* Vörösmarty Kolozsvárt; *Wertnertől*: Az erdélyi németek bevondulása és a szebeni prépostság stb. stb.

Történeti forrás közleményeink között megemlítendő I. Rákóczy György naplója (*Koncz József*) és I. és II. Apaffy Mihály naplója (Tóth Ernő közleménye) s *Vass Miklós* regestái a királyi könyvekből a székely vonatkozású oklevelekből, melyek külön kötetben is megjelentek s a székely családok számára kiadott királyi adományoknak, nemességeknek, lófőségeknek igen becses repertoriuma.

Mindezek első sorban a honismertetésnek s azon kívül a szakkörünkbe tartozó egyéb tudományágaknak nem kicsinylendő gyarapodására szolgálnak.

Szakosztályunk tagjai közé a múlt évben fölvtünk 23 új tagot. Az „Erdélyi Múzeum“-ot 450 példányban nyomattuk, melyből füzetenként 20—30 példány szokott fennmaradni a jövőendő szükséglet kielégítésére.

Az életviszonyok nehezedeése, a gazdasági, kereskedelmi pangás visszahatással van a társadalom minden rétegére. Megérezte ezt a mi szakosztályunk gazdasági élete is. A tagdíjak lassabban és nehezebben folytak be a múlt évben, mint az előbbieken; ennek nyoma meg van költségvetésünk zárszámadásában is. Az a kívánságunk, mit a múlt közgyűlésen egy indítvány alapján kifejeztünk, hogy szakosztályunknak az anyaegyesülettől nye t évi dotatioja felemeltesék s a testvér szakosztályéval egyenlővé tétessék — nem teljesülhetett, mert az anyaegyesület is pénzügyi bajokkal küzd s a másik szakosztály tetemes hátrálékokkal van megterhelve. De reméljük, hogy a viszonyok kedvezőbbre változtával ez a méltányos kívánság teljesülni fog.

Ilyen viszonyok között meg kell elégednünk azzal, hogy megéltünk s fenntarhattuk magunkat azon a színvonalon, a melyre a kedvezőbb viszonyok mellett emelkedtünk.

Reméljük, hogy az új század új lendületet, nagyobb támogatást hoz tudományos törekvéseinknek is. Addig is kitartás s előre törekvés legyen jel-zavunk!

Jelentésünket nem végezhetjük be a nélkül, hogy meg ne emlékezzünk egy fájdalmas veszteségről, a mi szakosztályunkat már a jelen évben, csak nem régen érte, *Halász Ignác* dr. tagtársunk szomorú halála által. A férfi kora javában, munkás élete teljes virágában oly hirtelen elhunyt derék tagtársunk nemcsak egyetemünknek, s általában a magyar nyelvtudománynak volt egyik legkiválóbb díszje, de sokat veszített vele szakosztályunk is, melynek 1895. év óta munkás, lelkes, mindenki által nagyra becült tagja volt. Folyó évi első füzetünkben még ő méltatta a megboldogult Imre Sándor irodalmi érdemeit s íme most az ő oly korán történt gyászos elvesztése felett kell keseregniünk. Emlékét kegyelettel őrizzük meg mi is évkönyveink lapjain s szíveinkben.

Múlt évi költségvetésünkről kell végül beszámolnunk, mit a következő kimutatás tüntet fel:

Bevétel 1900-ban.

	Előirányzat.	Tényleg.
Átalány az anyaegyesülettől.....	4000 k.	4000 k.
Tagsági díjakból	1200 —	852·66
Hátralékokból	200 —	71·58
Nyomatványokból.....	60 —	1 —
Intercalaris kamatokból	50 —	40 —
	5500 —	4965 21
Kevesebb:.....		534 76

Kiadás 1900-ban.

	Előirányzat.	Tényleg.
Az Erdélyi-Múzeum (38 ³ , ív 620 lap) nyomása, füzése.....	2200 k.	2136 k.
A 10 füzet írói tiszteletdíja.....	2000 —	1568·08
A szerkesztő tiszteletdíja.....	600 —	600 —
Íródiák és irodai költségek.....	200 —	200 —
Más nyomtatványok (címszalagok, meghívók).....	60 —	95·48
Expeditio és az utalványok után portódíj.....	300 —	236·98
Szolga	20 —	20 —
A számadások vezetéseért 1899-re utólag	200 —	200 —
Az 1899. évi túlkiadás.....	154·72	154·72
	5734 72	5211 26
Kevesebb:.....		523 46

Előirányozva volt túlkiadás 234·72

Tényleg a túlkiadás..... 246·02

A választmány kilépő egyharmadának betöltésére szavazatszedő bizottságul kiküldetvén *Farkas József* és *Csutak Vilmos* szako. tagok, kik a szavazatokat összehámitván, vál. tagokul újra megválasztattak: *Gyalui Farkas*, *Kanyaró Ferencz*, *Kenessey Béla*, *Versényi György* s a Kolozsvárról eltávozott *Ferenzi Zoltán* helyébe új tagul *Cs. Papp József*.

Azután *Moldován Gergely* és *Eis'er Mátyás*, mint pénztárvizsgálók tesznek jelentést a számadások megvizsgálásáról, melynek alapján elnöknek a pénzügyek vezetéséért köszönet szavaztatik s a felmentvény megadatik.

Ez idénre költségvetésül a múlt évi költségvetés tételi szavaztatnak meg. Számadás vizsgálóként *Moldovin* Gergely és *Eisler* Mátyás választatik.

Gyalui Farkas megismétli a múlt évben is megtett indítványát, hogy az anyaegyesület kéressék fel a dotatióknak a másik szakosztályával egyenlővé tételére. A közgyűlés megbízta a titkárt e kívánságnak az egylet közgyűlésén tolmácsolásával.

Uj tagokul ajánlottak és megválasztottak: *Zakariás* Ödön és *Stripszky* Hiador tanárjelöltek Kolozsvárt (aj. a titkár.)

III. Múzeumegyleti közgyűlés.

Az E. M. E. ápr. 20-án tartotta meg közgyűlését gr. *Esterházy* Kálmán elnökle alatt a városháza nagytermében.

1. A közgyűlést gr. *Esterházy* elnök a következő beszéddel nyitotta meg:

Tisztelt közgyűlés!

Egy hírneves bölcész írja, hogy: „minden dolog növekszik, vagy hanyatlak”. (All things are growing or decaying. Herbert Spencer.) Ezen állítás minden intézményre alkalmazandó, bármily életerős gyökereken alapul is az; ha nem növekszik, ha fejlődő haladása nincs, ha csak áll, már tesped.

Közgyűlésünk feladata, meghallgatva a múzeum állapotáról és életéről szóló különféle jelentések előadását, megbírálni, hogy sikerült-e a választmány-nak kifelé és befelé ható múlt évi munkásságával, melyhez erőt az egylet önállósága tudatából a saját és közreműködő igazgató őrzi tehetségeibe vetett bizalomból merített, megközelíteni a hazafias alapítók legfőbb célzatát, hogy a múzeum hivatva legyen gyűjteményei anyagának tudományos feldolgozásával hazánk erdélyi részeinek tüzetes ismertetését előbbre vinni és a közművelődést a tőle telhető anyagi áldozattal elősegíteni.

A gyűjtemények gyarapítása és szakavatott buzgalommal való rendezése úgy, a hogy azoknak elhelyezése engedi, folytonos; összhangzatos az anyagiakban és szellemiekben való tevékenység is; a részletekben elmerülő tudományos kutatások hírnevet szereznek egyletünknek.

Egyleti életünknek az iránya alapításával megadva, egy emberöltő alatt híven követve, immár megállapodva, attól eltérés nem tehető, hogy ez irányban való előhaladásra erónk elégtelenségén miképpen igyekeztünk segíteni, jelentésünkből fog a t. Közgyűlés tudomást szerezni; a sikert reméljük!

Hogy gyűjteményeink gyarapításáért kiknek tartozunk köszönettel, hogy céljaink előmozdítását hogyan és honnan reméljük: az is elő lesz sorolva.

Költségvetésünk tárgyalásával, az abban foglaltak szerint, anyagi helyzetünkről adunk tájékoztatást igyekeztünk az egyensúlyt fenntaranni, mert különben elmerülünk.

A megjelenteket hazafiasan üdvözölve, az „Erdélyi Múzeumegylet” közgyűlését ezennel megnyitom,

2. Szádeczky Lajos titkár olvasta fel a választmány következő jelentését az egylet múlt évi működéséről:

Tekintetes Közgyűlés!

Az évszázadot bezáró múlt esztendő egyletünk történetében korszakalkotónak semmiként nem mondható. Nagy változás sem jó, sem rossz irányban nem érte egyletünket, a mely az alapszabályok által kijelölt keretben folytatta a múlt évben is zajtalan, de a nemzet culturalis fejlődésében mélyreható működését.

A szakosztályok tudományos értekezésekkel, felolvasásokkal, kiadványaikkal fejlesztették és terjesztették a szakkörükbe tartozó tudományokat; a gyűjteményes táruk igazgatói s alkalmazottjai nemcsak conserválták, de serényen gyarapították is a gondozásukra bízott tárukat; az egylet igazgató-választmánya gondos körültekintéssel igyekezett az egylet lendületlennek örvendő folyóügyeit intézni, s a jogos igényeknek, a pénzügyileg megengedhető határok szem előtt tartásával eleget tenni s az egylet működését, gyarapodását fokozni.

A választmány közgyűlésén és egy rendkívüli ülésén kívül 10 rendes havi vál. ülést tartott, melyek nemcsak látogatottak, de rendszeren igen élénkek voltak s behatóan foglalkoztak az egylet ügyeivel.

A főbb ügyek közül fellemlítendőnek tartjuk a következőket:

A választmány a múlt évi közgyűlés határozata alapján az arany-alap egy évi kamatját, 1739 koronát, a közoktatási m. kir. minister úr jóváhagyása hczzájárulásával, az ásványtárnak szavazta meg vere-spataki termésarany darabok megvételére.

A Kovács Sámuel irodalmi pályadíjról szóló alapító levél a közoktatási minister úr által megerősítettén, a pályázat a jelen évre kihirdettetett.

A m. évi közgyűlés megszavazván a könyvtári segédőr régi illetékeit, a választmány segédőrré ideglenesen, a közgyűlés további intézkedéseig, megválasztotta Szádeczky Béla okleveles ref. lelkész tanárjelöltet.

A közoktatási minister megengedvén a nagyszebeni főgymnasium tulajdonában lévő Baumgarten-éle herbariumnak az E. M. E. részére átengedését iskolai célokra alkalmas természetrajzi gyűjtemény fejében: a csere végrehajtatott.

Ugyancsak a közoktatási minister úr megokolt felterjesztésre belenyugodott abba, hogy az E. M. E. gyűjteményei ne kerüljenek a múzeumok és könyvtárak orsz. felügyelete alá, hanem, mint eddig, közvetlenül az ő főfelügyelete alatt maradjanak.

Az egyetemi könyvtár dr. Erdélyi Pál személyében új könyvtárigazgatót nyervén, az E. M. E. könyvtára is átadatott az ő kezelése alá.

A közgyűlés határozata alapján az E. M. E. belépett a magán tisztviselők nyugdíjintézetébe s ez által rendszeresített fizetéssel ellátott tisztviselői számára nyugdíjat biztosított.

A közoktatási minister a budapesti, kolozsvári és m.-vásárhelyi ügyészséghez beküldött köteles példány nyomtatványokat könyvtárunknak adományozván, a könyvtár ezeknek átvételével tetemes gyarapodást nyert,

A választmány a múlt év folyamán több ízben megsürgette az egylet ügyésznél a Tompa-örökösökkel való leszámolás összeállítását, s az ügyész kezén levő összes alapítványok ügyéről tüzetes jelentés tételét, a mi végre elkészülvén, a választmány a maga részéről bizottságot küldött ki a számadások átvizsgálására s az ügy lebonnyolítása végett.

Az egylet jövődöbeli fejlesztésére eözve legnevezetesebb intézkedés volt a választmánynak az az elhatározása, hogy tü etes emlékiratot szerkesztett — a táarak igazgatóinak külön megokolásával felszerelve — abból a célből, hogy az E. M. E. számára jelentékenyebb összegű államsegélyt eszközöljön ki. Ezt a memorandumot az elnökség, tisztikar s a táarak igazgatóiból álló küldöttség személyesen nyújtotta át a közoktatási m. kir. minister úrnak, a ki válaszában elismerte a kérés jogosultságát s megígérte a kérés teljesítését. Ennek a megvalósulása abba a helyzetbe hozná egyesületünket, hogy a pénzügyi nehézségekből, melyek az egylet tevékenységét sok tekintetben gátolják, kibontakozhatnánk.

Mert tagadhatatlan, hogy ez idő szerint komoly anyagi nehézségekkel küzd egyesületünk. Az igények és szükségletek folytonosan szaporodnak, alapítóknak pedig nem hogy gyarapodnék, hanem a kamatesökkenés által jövedelmezősége megapadt. A közönség anyagi támogatása pedig, mely az egyesületet létrehozta, az utóbbi évtizedekben a minimumra szállott alá. Valóban ideje volna a táarsadalom közönyösségét felrázni, érdeklödését a tudományos törekvések és gyűjteményeink gyarapítása iránt felkelteni, mert a nélkül a legjobb igyekezet is meddö marad s az egyesületet hivatását kellöleg nem toltheti be.

Költségvetésünk tanúsítja, hogy milyen nehézségekkel kellett a múlt évben is küzdenie az igazgató-választmánynak, hogy a méltányos igényeket és szükségleteket kielégíthesse.

Ezek a főbb momentumok egyletünk múlt évi működése történetében.

A részletekröl a táarak igazgatói s a szakosztályokjelentései és a költségvetés fognak beszámolni.

Az új évszázad elé a nehéz viszonyok között is azzal a reménységgel tekintünk, hogy sikerülni fog az E. M. E.-tet nemcsak a meglévö színvonalon fentartani, hanem annak rohamosabb fejlődését, gyarapodását és virágzását előmozdítani. Erre nézve azonban nem elegendö az egyesület igazgatóságának ügybuzgalma, s kérünk kell minden egyes tagtársunkat, hogy az egyesületnek a nagy közönség körében taggyűjtésekkel s az érdeklödés, támogatás felköltésével propagandát csinálni segítsenek.

3. Br. Mannsberg Sándor a zárószámadásról tesz jelentést a bizottság nevében, mely szerint az E. M. E. 1900. évi összes

bevételei	34,717 korona	21 fillérre
az 1900. évi összes kiadások	39,042	„ 33 „
rúgtak, úgy hogy az 1900. évi túl		
kiadás	4,325	„ 12 „

Az alaptőkéről és egyes alapokról vezetett számlák egyenlegei 1900. évi decz. 31-én a következők:

	értékpapírokbán:		készpénz:		összesen:	
Országház-alap...	66,300	kor.	2,365	kor. 02 fil.	=	68,665 kor. 02 fil.
Alaptőke	447,500	"	5,565	" 70 "	=	452,865 " 70 "
Arany-alap	17,800	"	21,11	" 26 "	=	38,911 " 26 "
Term.-hist. díj-alap	2,400	"	5,874	" 04 "	=	8,275 " 04 "
Kovács Sámuel						
pályadíj-alap	— — —		2,216	" 18 "	=	2,215 " 18 "
Forgótőke-alap...	— — —		1,642	" 52 "	=	1,642 " 52 "
Összesen	533,800	kor.	38,273	kor. 72 fil.	=	572,573 kor. 72 fil.

4. A pénztár állásáról *dr. Farkas Géza* és *dr. Boros György* tettek jelentést. Rendben találtatván, a felmentés a pénztárnoknak megadatott.

5. A könyvtárról *dr. Erdélyi Pál* olvasta fel következő jelentését:

Tekintetes Közgyűlés!

Most, a mikor először van szerencsém az Erdélyi Múzeum Egylet könyvtárának egy évi történetét ismertetni, az elmúlt esztendőnek csupán utolsó harmadáról szólhatok a saját tapasztalataim alapján, pedig az évnek megelőző szakában is nem egy dolog történt, a melynek szívesen lettem volna részese. Az Egyetemi könyvtár igazgatójává kinevezetvén, múlt évi szept. hó elsején foglaltam el állásomat s a hivatalos átadás szeptember 6-ikán megtörténvén, ettől kezdve foglalkozom a múzeumi könyvtár ügyeivel. Hogy a személyi változásokkal egy csapásra végezzek, az igazgató-választmány Szádeczky Béla urat múlt évi márczius 1-étől a segédőri teendők ellátásával megbízta; Birtalan Albertet segédszolgául alkalmazta. Faragó László helyére október elsejétől Demeter Dezső s ennek helyére, miután ők az Egyetemi könyvtárhoz nevezettek ki, december elsejétől Huszár György alkalmaztatott a múzeum terhére főtartott napidíjas gyanánt. A könyvtári személyzetnek komoly és lelkiimere-tes munkájáról ez alkalommal szívesen emlékezem meg s őszinte örömmel mondom köszönetet.

A könyvtárnak múlt évi rendes gyarapodása 1447 mű 1931 kötet, a melyből vásárlás útján 310 kötetet szereztünk.

Adományokkal könyvtárunkat 1900-ban a következők voltak szívesek gyarapítani: Dr. Abt Antal 3 mű 3 kötet, M. T. Akadémia 1—1, Badies Ferencz 1—1, Bartha Miklós 1—1, Bedeus G. 1—1, Belügyminiszterium 5—5, Békésy Károly 231—256, Bognár czéh (Schilling Lajos útján) 1—1, Budapesti Egyetemi Könyvtár 1—1, Budapesti keresk. kamara 1—1, Csernátony Gyula 1—1, Csongrádmegye 1—1, Dr. Erdélyi Pál 309—333, Esztergomi káptalan 1—1, Faragó Jenő 8—8, Ferencz-József Tud. Egyetem 18—20, Dr. Ferenczi Zoltán 78—78, Dr. Ferenczi Zoltánné 1—1, Dr. Finály Gábor 1—1, Földmívelésügyi miniszterium 6—6, Dr. Gyalui Farkas 121—154, Hangay Oktáv 1—1, Képviselőház 6—8, Kovács Ede és Kálmán 5—6, Körösy József 1—1, Közoktatásügyi miniszterium 1—1, Liebner Samu 1—1, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társ. 1—1, Matolcsi János 1—1, Dr. Márki Sándor 2—4, Múz. és könyvtárak orsz. felügyelősége 1—1, Orient Gyula dr. 2—4, Ornithologiai Központ 1—1, Dr. Richter Aladár 1—1, Dr. Richter Aurél 3—3, Richzeit Arthur 1—1, Ruzicska Gyula 1—1, Sámuel Aladár 1—1, Schwartz Lipót 4—4, Sikó-család 1—3, Sparkuhl K. 1—1, Szádeczky Béla 1—1, Szádeczky Lajos 1—1, özv. Szász Lajosné 1—1, Dr. Széchy Ákos 1—1, Szolnok-Dobokamegyei tört. társ. 1—1, Tóth Ernő 2—2, Ifj. Virányi István 5—5. Összesen 835 mű 932 kötetben, melyhez mint régebbi ajándék 198 köt., a Wesselényi levéltárból 152 köt.

s 169 kötet cserépéldány járulván, a nem a vásárlásból származó gyarapodás 1451 kötetet tesz ki. Ehhez járul az 1899-iki köteles példányok anyaga, a mely a mai napig 1626 mű 1947 kötetben került feldolgozás alá, úgy hogy az évi gyarapodás összege 3073 mű 3878 kötetben.

Az elmúlt év adakozóinak őszinte és hálás köszönetemet fejezem ki és mindazoknak, a kik szerzetettel, hazafias fölemelkedéssel és buzgó gondoskodással támogattak bennünket. S hogy a nyilvános köszönet és hála kifejezést találjon és a könyvtár is a közönség érintkezése szélesebb körben terjesztessék, ezután s időnkint rendszeresen közölni fogom jötevőinket s méltatni adományosaikat. Remélve, hogy közleményeim mind terjedelmesebbé válnak, kérem a hazafias nagy közönséget, hogy a mint előttünk meg tudták alkotni a könyvtárt, úgy tudjuk mi föntartani és virágzásra emelni.

Mert arra, hogy a közönség támogasson bennünket, fokozottabb szükségünk van ma, mint volt a közel múltban. A múzeumi könyvtár más ma, mint volt alapítása idején, akkor *névében* viselte, ma *főadataiban* hordja az *országos* jelzöt s kötelessége és rendeltetése az új idők szellemében átalakulva, új igények elé állították. Akkor egy kicsiny, irodalommal és tudományal foglalkozó körnek szolgált, ma egy fejlett és sokirányban munkálkodó közönség igényeit kell kielégítenie. Fogvatkozásait a patriotizmus szépitgette akkor, a modern fejlődés föltárja most; kevés igényt és jó móddal kitudott elégiteni akkor, ma nagyobb apparatussal is csak nehezen felelhet meg feladatának. Nem szabad meglegednünk azzal, hogy évről-évre gyarapítottuk gyűjteményeinket, sem azzal, hogy tökéletesebbé tettük könyvtári apparatusunkat; ebben még mindig sok dolog áll előttünk, amabban nagyon elmaradtunk.

Az Egyetem s Múzeum könyvtárainak egyesítése alkalmával a mi könyvtárunk rendeltetése a régi maradt: hogy t. i. gyűjtő helye és megőrzője legyen az erdélyi irodalom, művelődési és történelem könyvtári emlékeinek, hogy a magyar nemzeti tudományok irodalmi apparatusát összegyűjtse és végül, hogy a testvérgyűjtemények szakszerű feldolgozásához megkivánt tudományos segéd- eszközöket biztosítsa. E hármas irányú fejlesztésre a reá eső javadalmazás mindenkor elégtelen volt, s a könyvtár folytonosan hátramaradozott. Így állott elő a mai helyzet, mely szerint gyűjteményeink nagyobb hézagokat és föltűnő hiányokat mutatnak. Arra, hogy ezek pótoltassanak a rendes javadalmazás nem elég, ismét a társadalomhoz kell fordulni, gyűjteményeink teljessége és szolgálataink sikere érdekében — és azért, hogy ezzel nagy nemzeti kötelességet végezzünk. A hozzánk juttatott adománynak kettős jelentősége van, az a kisebb érdemű, hogy a miénk lett, a fontosabb az, hogy a nemzeti műveltség, irodalom és tudományosság számára megmentetett. A megőrzés gondja és a vele járó felelősség a tulajdonosról reánk száll, az adományozónak az önzetlen nagylelkűség és a jól teljesített kötelesség jutalmazó érzése marad. Mert ha a nagyérdemű alapítók szellemét megértettük s munkálóvá kívánjuk tenni: kötelességünk mindannyiszor ismételni, a mikor csak arra alkalmunk van, hogy szűkebb hazánk dicsőségét és zivatáros múltunk hagyományait a leghivebben mi dajkálhatjuk.

A könyvtár alapításában kifejtett nemzeti gondolat a multra nézve így válhatik csak testté, a jövőre nézve egy nagyfontosságú intézkedés az élő irodalmat már biztosította könyvtárunknak. Értem a nm. vallás- és köroktatásügyi m. kir. Minisztériumnak amaz intézkedését, hogy az erdélyrészi főügyészségek területén gyűjtött sajtóügyi köteles példányok, a maguk teljességében, könyvtárunk gyarapítására fordíttassék. Ugyane ezekre szolgálnak a budapesti főügyészség hatása körében működő nyomdák termékei, melyek közül azonban a fümei és selmeczbányai, továbbá a mi könyvtárunk teljességét nem érintő budapesti nyomdai termékek más intézetek számára rendeltettek. E rendelet tehát azt jelenti, hogy a jövőre nézve könyvtárunk az erdélyi nyomdászatnak minden termékét bírní fogja s a budapesti nyomdák java termését, miáltal

annak kimeríthetetlen forrása nyílik meg, mert hiszen a könyvsajtó szerepe és jelentősége évről-évre emelkedik. Könyvtárunkra ez intézkedés szinte a második alapítás jellegével bír, azonkívül, hogy országos jelentőségét fenyelesen dokumentálta. Erre különben maga a könyvtár is minden alkalmat fölhasználta, legutóbb is, a párisi nemzetközi kiállításon, kitűnő régi kötéseinknek egy pompás kollekciónál vett részt.

Az elmúlt év eredményei során örömmel emlékezhetünk meg arról, hogy az Egyetem s Múzeumunk könyvtárai tűzkár ellen biztosítva vannak. A milyen aggodalommal láttuk ideiglenes helyiségünk szomszédságában a szinbázat, ez intézkedés, ha nem nyújt is teljes biztonságot, de megnyugtató a felől, hogy az adott viszonyok között minden lehető megtegyünk. A könyvtár mostani helyisége már régen szűknek és alkalmatlannak bizonyult, ma már bérelt helyiségünk is van, a mely kiegészített a zavarból addig, míg az új központi épületben nyerendő új termet el nem foglaljuk. Mindez csak ideig-óráig való expedienst, de reméljük, hogy végre az állandó könyvtárépület konkrét formában napirendre fog kerülni. Addig azonban, míg ez valóra nem válik, a Múzeum könyvtára tovább is nélkülözni fogja azt az éltető hatást, mely a gyűjtemények és közönségeknek folytonos inim érintkezéséből fakad. Újabb és hatékony tényezője lenne ez a közönség érdeklődésének ébrentartásában, új forrása gazdagodásunknak.

Könyvtárunk az Egyetemével egységes vezetés alatt, a múlt évben is megtartotta helyét, itt és a vidéken, az egész ország területén, sőt a külföldön is fentartottuk összeköttetéseinket, sőt gyarapítottuk is azt, úgy hogy különösen vidéki iskoláinkra és intézeteinkre nézve immár nélkülözhetlenné váltunk. Az olvasóteremi s kölcsönzési forgalomról szóló tabellák, igazolják legjobban forgalmunk emelkedését, azaz könyvtárunk hatását és művelődési szerepét. E pontnál nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az egyetem könyvtárára nézve a múlt évben életbe léptetett *Szabályzat és Utasítások* hatása a Múzeum könyvtárára is jelentőséggel bír, mert az intézet működésének irányítása körül az állandósságnak megnyugtató tudatát biztosítják. Ez pedig kifelé és befelé egyaránt nagy jelentőséggel bír.

Mindez tagadhatatlanul megnyugtató, de nem jelenti azt, hogy céljaink megközelítésében pihenésre gondoljunk. Feladataink nőnek és szaporodnak az idővel, mely ma a könyvtáraktól mind többet kíván. Nemcsak a megőrzés megbízhatóságát, az anyag gyarapítását, hanem a gondozott nemzeti vagyonnak a tudomány javára való gyümölesőztetését is: katalógusokat, publikációkat. Jó lesz szemünket e végső célokra függeszteni, bárha ma még egyszerűbb, noha nem kevésbé fontos köteleességek várnak reánk.

6. A könyvtár megvizsgálásáról *dr. Pisztóry Mór* és *Virányi István* bizottsági tagok terjesztették elő jelentésüket.

7. Következett *dr. Apáthy István* jelentése az állattárról —

8. *Dr. Lőthe József* és *dr. Hoor Károly* jelentése az állattár megvizsgálásáról.

9. *Dr. Szádeczky Gyula* az ásványtárról —

10. *Dr. Abt Antal* és *Parádi Kálmán* az ásványtár megvizsgálásáról olvasták fel jelentésüket.

11. *Dr. Richter Aladár* a növénytárról —

12. *Dr. Fabinyi Rudolf* és *dr. Buday Kálmán* a növénytár megvizsgálásáról tettek jelentést.

13. *Dr. Posta Béla* a régiségtárról a következő jelentést tette :

Tisztelt Közgyűlés!

Az E. M. E. érem- és régiségtárának múlt évi gyarapodásáról két táblázatos kimutatást van szerencsém Önök elé terjeszteni. Ezen táblázatos kimutatásokból sommásan kitűnik az, hogy a nevezett intézet 188 drb. régiséggel és 381 drb. éremmel gyarapodott a múlt év folyamán. E száraz számadások azonban nagyon keveset mondanak és semmiképen sem alkalmasok a gyarapodás természetének megítélésére. Epen azért kötelességemnek tartom, ha röviden is vázolni azt, hogy e sommás kimutatás alatt gyűjteményünknek mily természetű és tudományos értékű szaporodása rejlik. A mi mindenek előtt a *régiségtárt* illeti, annak gyarapodása az őskori, az antik, a középkor- és újkortokra, nem különben a képtárra terjedt ki, bárha nem is minden csoportra egyenlő mértékben.

Őskori gyűjteményünk szaporodása különösen két ősműveltségi periódus, u. m. a *bronz* és a *második vaskor* emlékeire terjed, és nemcsak számbeli gazdagságával válik ki, de tudományos érték tekintetében is. Már tavalyi jelentésemben rámutattam őskori gyűjteményünk azon hátrányára, hogy ásatásokból származó, pontosan megfigyelt leletek alig találhatók benne, s hogy még a szorványos lelőhelyekről származó darabok lelőhelyeire vonatkozó adatok is igen lézagosak, minek folytán gyűjteményünk e része, minden számbeli gazdagsága mellett is jóval alárendeltebb helyzetben van, sem mint az Erdély legelső gyűjteményében megengedhető.

Múlt évi szerzeményeink ezen alárendelt helyzet megszüntetésére igen sokkal járultak. Eltekintve u. i. egyetlen bronz tokos vésőtől, melyet vétel útján szereztünk, s melynek lelőhelye kipuhatolható nem volt: összes többi szerzeményeink lelőhelyeit pontosan ismerjük, s a mi még fontosabb, legnagyobb tömegük pontosan vezetett szakszerű ásatásokból származik.

Bronzkori szerzeményeink javarésze az apahidai ásatásból ered, egy, a szamosvölgyi vasút zsuki átjárója mellett nyitott kavicsbányából. A bányanyitás alkalmával előkerült első leleteket Orosz Endre apahidai áll. tanító úr gyűjtötte össze, s ő volt szíves azokról hírt adni intézetünknek. A bánya ki nem aknázott része a szamosvölgyi vasút tulajdonát képezi, s ennek folytán intézetünk azon kérelemmel fordult a nevezett vasúttársaság igazgatóságához, hogy a tulajdonát képező terület szakszerű feltáratását megengedni szíveskedjék. Őszinte hálával kell megemlékeznünk arról a nemesen hazafias készségről, a melylyel a vasúttársaság igazgatósága nemcsak ezen kérésünket teljesítette, hanem az összes, esetleg napfényre hozandó leleteket is, minden fenntartás nélkül már eleve intézetünknek ajándékozta. Az ásatás vezetésére intézetünk nevében Orosz Endre tanító úr kérésített föl, de miután őt hivatalos elfoglaltsága gátolta abban, hogy a munkálatoknál állandóan jelen legyen: Kovács István intézeti gyakornok rendeltetett ki mellé, aki az ásatásokat oly buzgalommal és lelkiismeretes odaadással foglaltatotta, mely egyrészt a legszébb eredményekre vezetett, másrészt legigazabb bizonyítványa lelkes tudomány-szeretetének.

Az apahidai ásatás mindenek előtt egy olyan telep nagyszámú és fontos leleteit juttatta intézetünk birtokába, mely azon időben keletkezhetett és virult, midőn Erdély ősi lakossága az első használati fémmeleg megismerkedett. Az innen kikerült leleteknek előnyös vonása az ingadozás teljes hiánya, vagyis a határozott egyensúlyes karakter és a megbízható korhatározó tárgyak jelenléte. Különösen sok a díszített agyagcserepek; kevesebb, de annál jellemzőbb a csont, és ónszegény bronz tárgy.

Az apahidai telep leletei a hazai kezdődő bronzkor szempontjából birnak különösebb fontossággal, míg az ugyanez év folyamán szerzett *sarmasági aranylelet* ugyanezen kornak virágkorára nézve jellemző. Ez a lelet az erdélyi aranyvidék olyan darabjait tartalmazza, a minőket e területen szinte abszolút bizonyossággal várhattunk, s a melyeknek eddigi hiánya egyike volt azon számos

hézagoknak, melyek gyűjteményünk arculatát oly bántó módon szakgatják meg. A sarmasági aranyleletet alkalmas módon egészíti ki még egy más, hasonló stylus körből eredő aranykarika részlet, melyet vétel útján szereztünk.

Ha már most az ősműveltség másik periodusának, t. i. a *vaskornak* emlékei felé fordítjuk figyelmünket, a látvány, melyet e téren tett szerzeményeink nyújtanak, még örvendetesebb; és pedig nemcsak azért, mert sok és érdekes az, amit e nemben szereztünk, hanem azért is, mert e szerzeményeink sokkal kirívóbb hiányt szüntettek meg, mint a bronzkoriak. A bronzkor emlékei u. i. minden fogyatékoságuk mellett is, legalább *tekintélyes számban* képviselve régiségtárunkban, míg a vaskoréi csaknem teljesen hiányoztak. E kor első phasisát, az u. n. hallstatti szakaszt még csak képviseli egy pár jellemzőbb darab de a La-Tène phasis, vagyis e kor második szakasza egy kést, egy kis vadkan szobrocskát, s egy karperecz részletet leszámítva, teljesen hiányzott. Ma e kirívó hiány eltűnik; La-Tène periodus gazdag és értékes sorozattal van képviselve régiségtárunkban. Az apahidai lelet u. i. nemcsak bronzkori telep-helyet tartalmazott, hanem egy elég gazdag sírmezőt is, mely La-Tène ízlésű halotti mellékletekkel felszerelt égetett temetkezésekből állott. Azon hivatalos ásatás eredményeképen, melyről fentebb megemlékeztem, 14 sír mellékletei jutottak gyűjteményünk tulajdonába gazdag keramikos anyaggal, vasfegyverekkel, bronz és vasékszerekkel, melyek annál nagyobb mértékben emelik gyűjteményünk tudományos értékét, mert előfordulásuk összes körülményeit kimerítő ásatási jegyzőkönyveink, helyszíni térképünk és fényképi felvételeink révén — pontosan ismerjük.

Értekes gyarapodásról szólhatunk gyűjteményünk *antik csoportjában* is. Feliratos emlékeink egy Marcus Aurelius Antoninus császárra vonatkozó és Kr. u. 163-ból keltezett töredékekkel szaporodtak. E töredék Kolozsvárról kerül-vén ki, az egykori Napoca elég gyér emlékeit szaporítja s topographiai értéke is jelentékeny. Szobrászati emlékeink kiegészítéseül szolgál azon Jupitert ábrázoló dombormű, melyet a növénytári igazgató úr szíves jóindulata folytán cserélhettünk ki egy, a régiségtárba nem alkalmas kőtuskóval, s mely addig igen helytelenül a botanikus kertben volt kitéve az időjárás romboló hatásának. Ugyan-e csoportba tartozik azon kősas is, melyet Drágon találtak, s mely, — bár már a múlt évben vásároltatott meg, csak ez idén szállítattott át az ásványtárból a régiségtárba. Úgy művészi, mint tudományos érték tekintetében azonban messze túlszárnyalja a most említett két szobrászati emléket azon bronz Aphrodite szobrocska, melyet Tordáról sikerült megszereznünk. Gyűjteményünk római bronz szobrocskái közt u. i. mindössze hat drb. van olyan, mely a provinciális barbár munka színvonalán felülemelkedik, s valamely jobb iparművészeti központ kiviteli czikkeül tekinthető. De még ez a hat drb. is egyrészt olyan időből ered, amikor a görög-római szobrászat mindösze bizonyos technikai ügyességekkel rendelkezett még, de a művészi lélek teljesen hiányzott már belőle; másrészt sokkal kisebb darabok ezek, semhogy készítőjük fáradságot vett volna magának arra, hogy valamely jobb mintát oly módon törekedjék bennük utanozni, hogy az eredetinek részlet-finomságai valamelyest az utánzatban is érvényre jussanak. A tordai Aphrodite nem szobrászati remek, de miután magassága csaknem 30 cm., már magasságánál fogva is alkalmas volt arra, hogy készítője művészibb kidolgozásra törekedjék. Ezen felül készítésének kora is olyan időpontra esik, a melyben a görög-római szobrászat bár egészében eklektikus, de még mindig becses művészi sajátosságok birtokában van, s így e szobrocskában gyűjteményünk olyan darabhoz jutott, melyet művészi szépség dolgában az Alsó-Pannónia és Dácia területéről előkerült szobrok közül egyik sem ér utól s e tekintetben legfeljebb a Magyar Nemzeti Múzeum sabariai elefántosnt Bacchusa állítható melléje. Főtypusa szerint a campidoglioi és Medici Venus mellé sorakozik, mely utóbbinak eredetijét Furtwängler Praxiteles fiaira az ifjabb Kephisodotos és Timarchosra viszi

vissza; de a kor eklektikus irányának megfelelőleg megkomponálásánál más típusokat is felhasznált készítője s ennek következtében a most említett replikáktól több tekintetben eltér.

Antik ékszerekből szereztünk egy aranygyűrűt carneol intaglioval, egy másik arany fejes gyűrűt, egy arany függőt, 2 drb. bronz és 1 drb. ónfübulát, 1 drb. áttört bronz dísztagot és egy drb. bronzkarikát. Antik házbereendezés: e vonatkozó gyűjteményünk 1 drb. bronz méc-essel és egy drb. bronz oinochoe-oval szaporodott, mely hiányos és sérült ugyan, azonban eddig mégis az aránylag legteljesebb darabunk.

Antik csoportunk függelékül tekinthető egy más bronz fibula is, mely a történelmi népvándorlás korában volt ugyan divatban, de még a római iparművesség terméke. A magyar jellegű középkor emlékeiben eddig is szegény volt a gyűjtemény. E szegénység eltüntetéséhez ez év szerzeményei alig járulnak említésre méltó darabokkal. Két drb. vételből származó árpádkori bronz övboglár és egy drb. hasonló bronz karperecz az mindössze, a mit e nemből szereztünk.

Sokkal nagyobb mértékben gyarapíthattuk különben is érdekes *fégyver-tárunkat*. Gyűjteményünk e csoportja tekintélyesnek ígérkezik, különösen, ha az iránta való érdeklődés az erdélyi társadalom felsőbb köreiben is legalább oly mértékben meglesz, a mily mértékben az ezidén középosztályunknál többrendbeli értékes ajándék formájában oly örvendetesen megnyilatkozott E nemű szerzeményeink a XIV-ik századtól az újabb korig terjednek. Legkorábbi darabjuk egy, a lovagi fégyverzethez tartozó, nyugati jellegű XIV-ik sz.-beli vaskard, melyhez jellegre nézve egy XVI. sz.-beli vassarkantyú s egy hasonló korú vaspatkó csatlakozik. A sajátosan hazai és a keleti jellegűek közül említhetünk egy aranyozott ezüst veretű díszkardot a XIX. sz. elejéről és 7 drb. díszes lándzsát. Lőfégyver és lövedék készletünk 3 drb. keleti pisztolyal, egy drb. szintén keleti kovás szerkezetű puskával, hat drb. vas ágyúgolyóval, továbbá egy nagyobb és egy kisebb kézi gránáttal szaporodott. Mindezt alkalmas módon egészíti ki egy lipcei ágyúkereszt és egy újabbkori bayonette.

Ékszer-tárunk gyarapodásában mindenek előtt két XVI. sz.-beli zománcos aranygyűrűt és egy XVII-ik sz.-beli aranyozott ezüst talpas serleget kell kiemelnem. A két gyűrű nemcsak számbeli gyarapodást jelent megdöbbenően szegény ékszer-tárunkban, de egyúttal két olyan művészi kidolgozású darabot, mely alkalmas arra, hogy a XVI. sz.-beli erdélyi ötvösség rátermettségéről fogalmat nyújtson, hogy mintául szolgáljon a mai mesterembernek s az ízlés nemesítésén is hatályosan munkáljon. A XVII. sz.-beli serleg különös fontosságot az által nyert az erdélyi ötvösség történetében, hogy bélyegei révén egy új brassai mesterbéllyeggel ismertet meg bennünket.

Kevésbé művészi, de a XVIII. sz. derekán is renaissance motívumokkal dolgozó erdélyi ötvösség stíljére elég jellemző egy rézzel futtatott és aranyozott vas czápás csésze, mely eredeti bőr-tokjában került gyűjteményünkbe. Ezekkel szemben a barck ízlés Erdélyben aránylag későn jelentkező termékeit képviselik két darab részben aranyozott ezüst, részben aranyozott réz függő, egy drb. aranyozott ezüst násfa, 1 drb. ezüst pecsétgyűrű, egy drb. ezüst kanál, 5 ezüst csésze és végül egy részben aranyozott ezüst kehely, mely utóbbi a mi gyűjteményünk szempontjából már azért is fontos, mert eddig ez az egyetlen drb., mely abban az egyházi tárgyú ötvösséget képviseli.

Viselettörténeti csoportunkat ez évben sikerült az egyházi viselet emlékeivel is bővítenünk, s így ma abban megvan az alapja az egyházi világi és hadi viselettörténeti gyűjtemények kifejlesztésének. Az egyházi viselet emlékeinek gyűjtését egy a XVII-ik sz. végéről származó remek himzésű casula és a hozzátartozó kehelytakaró megszerzésével kezdtük meg. Világi costume gyűjteményünk ajándék és vétel útján egy XVIII-ik sz.-beli elefántcsont legyezővel, s egy a múlt század 40-es éveiből származó fekete selyem női derékkal,

azon hivatalos ásatás utján pedig, melyet a maros-szt.-királyi román izlésű templom lebontása alkalmával Kelemen Lajos tanár úr intézetünk megbízásából foganatosított, még pedig eléggé meg sem hálálható pontossággal és buzgósággal, egy pár XVII. sz.-beli női csizmával, egy barna brokát női ruha több részletével, egy selyem női vendéghajfonattal, egy bársony gyöngyös pártával és egy csipkerészlettel gyarapodott. Végül hadi-viselet darabjaink Rettegi Zsigmond 1848/49-es honvédhadnagy atillájával szaporodtak.

Különösen gazdag és becses volt *ipartörténeti gyűjteményünk* gyarapodása. A czéhek történetére vonatkozó emlékek élén a kolozsvári bodnár czéh czéhládája áll, mely Hunyadi Mátyás korának egyik ritka szép emléke, s mely történelmi fontosságától eltekintve, már csak vasalásának egészen tiszta stíljével is, mindenha egyik legfigyelemreméltóbb emléke leszen azon műlakatos iparaak, mely a Hunyadiak korában, tehát a csúcsives műizlés virágzása idején e bérezes kis hazába élt. Tiszteletreméltó műdarab ugyanezen czéhek 1582-ből származó ónkancsója is. Finoman tagozott példány a németországi renaissance műizlésében. Gyűjteményünk eddig legfigyelemreméltóbb darabja, melynek értékét nem kis mértékben fokozza az, hogy a beléje nyomott bélyegek világosan kolozsvári mester készítményének jelölik meg. Ugyanezen czéh emlékeit örökítik meg egy másik czéhláda 1831-ből, egy czéhbemondó tábla fából 1827-ből, egy másik hasonló sárgarézből 1883-ból, s egy sárgaréz pecsét-nyomó 1771-ből.

Czéhtörténeti szerzeményeink sorozatát gazdagítják még: a kolozsvári esztergályos legények testvérszövetségének (Bruderschaft) pecsétje 1845-ből, s ugyanannak hasonkört társuládája és a kolozsvári könyvkötő segíték pecsét-nyomója. Ezeken kívül az iparművészet több ága talál képviselőre ezidei szerzeményeinkben. Két tányér és két kanna az önöntő iparnak XVII-ik sz. eleji, 3 tányár pedig annak XVIII-ik századbéli állapotát tünteti fel. Két XVIII. sz.-beli paraszt majolika tárgy képviseli az agyagművességet. Öt drb. rézedény a rézművesek, egy angol havasi kürt és egy tilinkó az esztergályosok ipari fejlettségét a múlt század elejéről mutatja be. 1 drb. vas-lakat és 2 drb. kés pedig a XVI-ik századbéli lakatos és késes ipar emléke.

Architektonikus gyűjteményünk szaporodott két darab XV. sz.-beli pillér-tambourral, 1 drb. XV. sz.-beli feliratóskóval, 1 drb. 1553-ből származó kőajtórámmal, mely XVI. sz.-beli renaissance emlékeink egyik legszebb darabja. Egy kútkáva szegélykő XVII. sz.-beli e nemű emlékeinket gyarapítja, míg öt drb. szobortöredék újabbkori szobrászatunk történetére szolgáltat becses adalékokat.

Képtárunk gyarapodásáról csak annyiban szólhatok, a mennyiben e nemű szerzeményeink közvetlenül hozzám érkeztek. Ilyen pedig csak egy volt, t. i. egy börtönjelenetet ábrázoló vízfestmény.

Metszet, rajz és fénykép gyűjteményünk szaporodását képezik a liégei Szt Pál kápolna apsisában levő üvegfestmény képe (2 drb.), továbbá Dr. Torma Károly és Dr. Torma Zsófia arcképe (fénykép).

Éremtárunk szaporodásából 33 drb. az antik, 188 a magyar, 8 drb. az erdélyi, 133 drb. a külföldi és 22 drb. az emlék-érmekek esik.

A gyarapodásnak e képe több helyen mutat örvendetes jeleltségeket. Intézetünk mintha kezdené kibontani szárnyait, hogy mind hatalmasabb és hatalmasabb szárnyacsapásokkal emelkedjék a fejlődésnek azon magaslatára, a hol, mint Erdély múltjának leggazdagabb és legteljesebb tárháza méltán ad irányt Erdély egész régészetének. Hiszen a központi intézet rendbehozatalán dolgozva is, immár kimerészkedtünk a vidékre is, s mint alább lesz alkalmam megemlíteni, három helyen is léphettünk fel kezdeményező módon; hiszen gyűjteményünket nem egy kiválóan becses darabbal gyarapíthattuk. De a fejlődésnek ez a képe ne ejtsen tévedésbe senkit, mert az elmúlt esztendő azon munkássága, a mely ezen eredményeket létrehozta, nem volt normális. Ez a

működés egy kétségbeesett erőmefeszítés volt, a melyet lehetséges nagy czélok elérése érdekében időről-időre megtenni, de nem lehet állandó működés normatívumául tekinteni. A régiségtár ebben az esztendőben 1816. k. 65 fill. adott ki, pusztán tárgyi dotációban. Ez a szám jelzi azt a legalacsonyabb összeget, a melyből intézetünk céljainak megvalósítására a siker reményével törekedhetik.

De ez az összeg nem intézetünk rendes dotációjára, mert az csak 1900 k., sőt ebben az évben nem is 1900 k., hanem csak 600 k. volt, mert az a szükségszerű tény, hogy 1500 k. tárgyi dotációval a mennyi intézetünknek 1899-ben volt, ez az intézet céljait meg nem valósíthatja: érvényre emelkedett 1899-ben is, érvényre emelkedett pedig 2606 kor. túlköltségben, a mely túlköltség felerésze 1900-ik évi dotációjából vonatott le.

Az az 5816 kor. 65 fill. tárgyi dotáció, a melyet ezen évben felhasználunk, a legkétségbeesettebb pénzügyi manipulációk segítségével volt megszereshető, a melyben a Mezőgazdasági Banktól 7%-ra felvett kölcsön volt a legszomorúbb kényszerítés, a melyet ezen kölcsönnek az Egyletnél történt $4\frac{1}{2}\%$ -os kölcsönre való convertálása csak kevésbé szomorúvá tehetett, de a mely vizasztalóvá ez által sem vált.

Két esztendei tapasztalatra hivatkozom és ennek alapján kötelességem konstatálni, hogy az érem és régiségtár 1900 k. dotációval, a mai viszonyok között feladatait megvalósítani még abban az esetben sem volna képes, ha nem lenne is olyan végtelenül szomorú hátramaradottságban, mint a minőben tényleg van. Egészen rendezett viszonyok között is 5000 k. tárgyi dotáció az a minimális összeg, a melyre szüksége van; a mit semmi sem bizonyít jobban, mint az elmúlt két év keserves tapasztalatai. Abban az elhanyagolt állapotban pedig, a melyben tényleg van, a melyben, a mint azt többször kifejtettem a hiányok egész sorozatának pótlásáról van szó, még ez az 5000 k. is elenyésző csekélység.

Épen azért tartanám bűnnek, ha az előre becsátott jelentés látszólagos előnyeit megvesztegető képül érintetlenül hagynám a t. Közgyűlés előtt és nem hangsúlyoznám a leghatályosabban, hogy ha viszonyaink gyökeresen nem javulnak, ez volt az utolsó jelentésem, melyben örvendétes eseményeket konstatálhattam intézetünk életében. A mi ezután jön, az más, mint szomorú visszatesés nem lehet. Azt a kétségbeesett erőmefeszítést, amit ebben az esztendőben kifejtettünk, állandó motornak nem ígérhetem, nem pedig azért, mert a leglángolóbb lelkesedésnek is megvannak a maga kérelhetetlen anyagi akadályai.

Hogy pedig a t. Közgyűlés ne csak a fény-, hanem az árnyoldalakat is tisztán láthassa, be kell számolnom azokról is.

Intézetünk legsúlyosabb baját már jó eleve abban ismertem fel, hogy nincs neki semmi kontaktusa sem a laikus, sem a szakbeli külső világgal. Nincsenek rendes régiség és érem kereskedői, kik az esetleg kezükbe kerülő erdélyi leleteket bemutatnák; nincsenek összeköttetései a közigazgatási tényezőkkel, — helyesebben Erdély egész közigazgatása teljesen ignorálja az intézetet, annyira, hogy két év alatt egyetlen egy bejelentés intézetünkhöz nem érkezett, a mely valamely előkerült leletről hírt adott volna. Sőt ez a közöny oly mélyre terjed, hogy azon leveleinkre, a melyeket magánosokhoz, papokhoz, tanítókhöz intéztünk, s a melyekbe még a válaszadásra szánt bélyegyet is bele tettük, még csak választ sem kaptunk. Intézetünk iránt nincs annyi érdeklődés a nagy közönségben, s az erdélyi közélet faktoráiban, mint a mennyi a legutolsó városi múzeum iránt megvan.

Épen ezért főtörekvéseink egyike volt, hogy ezen szomorú elzártágából intézetünket kiemeljük.

A mi a régiség és éremkereskedést illeti, megteremtettük az összeköttetéseket; azonban ebből is csak az a hasznunk lett, hogy még kiáltóbban láttuk tehetetlenségünket.

Tordáról egy remek római gyűjteményt ajánlottak vételre; egy gyűjteményt, a mely a mi hiányos antik csoportunkat hatalmas lépéssel vitte volna előre. Le kellett róla mondanunk, mert még igen méltányos ára is felülmúlta pénzérőnköt. Szamosújváron egy rendkívül értékes neolithkori gyűjteményt ajánlottak vételre; ezt is el kellett szalasztanunk hasonló okokból. Brassóból vételre ajánlott erdélyi ötvösműveket voltunk kénytelenek visszautasítani; és azon egyes tárgyak száma, melyekről hasonló okokból voltunk kénytelenek lemondani, szomoróan tekintélyes.

A külföldi éremkereskedés tekintetében, a hol Erdély érmei az utóbbi időben keresett és jól megfizetett cikkeké váltak, tehetetlenül állottunk.

Annál fájdalmasabb ez, mert az elmúlt év olyan alkalmat nyújtott rendkívül hiányos éremgyűjteményünk kiegészítésére, a minőre egyharmar alig számíthatunk. Három nevezetesebb éremárverés képezte e kedvező alkalmat. Münchenben Helbing Ottónál Hartmann Ottó holzműnődi és Lochwer G. bécsi gyűjtők gyűjteménye árvereztetett, s (ebben 5.) magyar személyi és városi emlékérem, 114 drb. magyar folyóérem és 15 drb. erdélyi érem volt. Dr. Hiersch Jakabnál Münchenben a 48 drb. magyar emlék- és folyóérmét tartalmazó B. gróf-féle gyűjtemény adatott el. E kettőt minden tekintetben fölülmúlva Hiersch Tivadar újvidéki gyűjtő gyűjteménye, mely Bécsben Egger Testvéreknél került árverésre, mert ebben nem kevesebb, mint 609 fajta magyar, 180 fajta erdélyi, 11 fajta szlavin, 38 fajta az egykori kapcsolt részekből származó folyóérem és 219 fajta magyar és erdélyi emlékérem volt. Ezen három árverésből csak a gyűjteményünkben hiányzó erdélyi érmeiket szerettük volna megszerezni, de az árajánlás legalacsonyabb számítással is 200 k. összeget tett ki, vagyis éppen 200 k.-val, többet, mint a mennyi intézetünk évi egész dotációja.

És itt nemcsak az a fájdalmas, hogy gyűjteményünkbe illő darabok siklanak ki kezeink közül, de sokkal fájdalmasabb az, hogy a nagy fáradsággal és utánjárással megszerzett összeköttetések a mind sűrűbbé váló visszautasítások következtében lassanként megszakadnak.

A mi a nagyközönség közönyének megszüntetésére tőlünk telhetett, jó lélekkel elmondhatjuk, mindent megtettünk, bár mindenki természetesnek találhatja, hogy a mi feladataink közé az ilyes természetű agitáció nem tartozhat. Intézeti helyiségünket mindennap d. e. 8—12-ig, d. u. 3—5-ig nyitva tartottuk; állandóan rendelkezésre állottunk mindazoknak, a kik intézetünk részéről felvilágosításokat óhajtottak; kértünk, kapacitáltunk, buzdítottunk a magunk kis körében szóval és írásban. Hogy leveleinknek semmi hatása sem volt, arról már megemlékeztünk, hogy személyes érintkezéseink teljesen hatástalanok nem maradtak, arról tanúskodik azok névlajstroma, a kik intézetünket ajándékaikkal gyarapítani szívesek voltak. Kevesen vannak és Kolozsvár területén kívül ezek közt is alig egy pár. A hivatalos közegre hatást nem gyakorolhatván, azok közönyének megszüntetésére nem is gondolhattunk.

Ezekben az árnyoldalakat is igyekeztem egy pár vonással megvilágítani és pedig azért, hogy a t. Közgyűlés tisztán lásson s e tekintetben nekem szemrehányást ne tegyen. Ha az intézet fejlődéséről teljesen lemondani nem akarunk, úgy az EME-nek leendő kötelessége, hogy a szükséges anyagi eszközök megszerzéséről gondoskodik. Ezen gondoskodás pedig csak abban állhat, hogy az Egyesület mint ilyen törekedjék egyrészt az államot, de másrészt és különösen a társadalmat arra bírni, hogy az anyagi eszközöket nagyobb mértékben bocsássa rendelkezésére.

És most csak pár szót arról a munkásságról, a mely az intézetnek egy évi belső életét képezte.

A szaporodásról szóló jelentésem folyamán már megemlítettem, hogy intézetünk ez évben két helyen is eszközölt szakszerű ásatásokat. Olyan feladat ez, a melyet intézetünk nemcsak, hogy el nem utasíthat magától, de arra kell törekednie, hogy évről-évre több legyen az ilyen ásatások száma, s hogy évről-

évre nagyobb legyen azon összeg, melyet ily czélra fordítunk. Ezekből kerül a legbecsesebb anyag és épen ez a működés az, a melyet intézetünktől úgy a hazai, mint a külföldi tudományos közönség első sorban elvár.

Jelentékeny időt emésztettek fel azon munkálatok is, a melyek intézetünk szakszerű rendezésére és hozzáférhetővé tételére irányultak. A régiségtárban folytattuk a régiségek számozását, s ezennel a munkával eljutottunk a 7412-ik számig, vagyis feldolgoztuk a gyűjtemény régi állagának csaknem $\frac{2}{3}$ részét.

Az éremtárban a teljesen katalogizálatlan érmekből feldolgoztunk 3054 drb. közös- és újkori érmet. E mellett nem zárkóztunk el az elől sem, hogy az intézetünknek magánosok vagy kereskedők által vételre felajánlott éremgyűjteményeket feldolgozzuk. Hét ilyen éremgyűjteményt dolgoztunk fel, a melyekben összesen 15206 drb. érmet határoztunk meg.

Az ásatásokból eredt régiségek javarésze olyan természetű volt, a melyek sürgős praeparálást igényeltek. Ezen praeparálást alkalmas intézeti alkalmazott hiányában csak részben végeztük el magunk, másrészen intézetben kívül álló szakmunkások segélyét voltunk kénytelenek igénybe venni.

Tudomásunkra jutván, hogy a maros-szt. királyi román izlésű templom lebontása alá kerül, hogy ezen nevezetes erdélyi műemlék teljesen nyomtalanul el ne enyészzen, siettünk, hogy elkészítsük pontos alaprajzát; külső képét pedig három különböző fényképi felvételben örökítettük meg. Ugyanez alkalommal egyrészt megkerestük a m.-szt.-királyi ev. ref. egyházat, hogy a templom lebontása alkalmával kikerülendő régi és jellemző architektonikus maradványokat intézetünk számára eladni szíveskedjenek; másrészt átrándultunk Mikházára, a hol a castrum területéről több bélyeges téglát szereztünk meg; az ottani Ferencz-rendi kolostorban pedig Erdély műtörténetére fontos több emlék fényképét készítettük el.

És most, mielőtt jelentésemet zárnam, engedje meg a t. Közgyűlés, hogy néhány szóval lerőjjam a hála és köszönet tartozását azoknak is, a kik ez évben munkatársaim, támogatóim és bátorítóim voltak.

Mindenek előtt köszönettel tartozom intézetünk segédszemélyzetének, mely ez évben egy gyakornokkal szaporodott Kovács István személyében. Ugy ő, mint Buday Árpád első gyakornok jóval többet tettek, mint a mennyit a pusztá hivatatos kötelesség megkövetelt. Ifjú lelkesedésük egész erejét adták intézetünknek, azt az erőt, a melyet épen azért, mert semmi pénzzel megfizetni nem lehet, mindennél nagyobbra kell becsülnünk.

Nem kevesebb hálával tartozunk azon, intézetünkön kívül álló lelkes ügybarátoknak, kik úgyszólván az ismeretlenség homályába burkolva mellettünk állottak az egész év folyamán. Ezek közül köszönetet kell mondanom *Dr. Schilling Lajos* egyetemi ny. r. tanár úrnak, ki nemcsak folytonos érdeklődésével tisztelte meg intézetünket, de több esetben való szíves közbenjárásának köszönhetjük nem egy becses gyarapodás megszerzését. *Békésy Károly dr.* egyetemi m. tanár úrnak is csak ezen az úton mondhatok köszönetet, mert azt a szíves és ügybuzgó közbenjárását, a melynek többek között egyik igen szép erdélyi renaissance emlékünket köszönhetjük, csak én tudom. *Péterffy Zsigmond* nyug. vasúti igazgató úr, *Kovács Ede* helybeli kereskedő úr szolgálatait sem tudom kellőképp megköszönni, kik pénzzel, utánjárással, sőt Kovács Ede úr szakbeli munkával is számos esetben segítettek ki intézetünket szorult helyzetéből. *Orient Gyula dr.* vegyészeti assistens úr, *Pfeiffer Péter dr.* egyet. adjunctus úr különös hálára kötelezték intézetünket azon nagybecsű fáradozásaik által, a melyeket gyűjteményünk tárgyainak praeparálása körül kifejtteni szívesek voltak. *Kelemen Lajos* tanár úr egyike azon jó barátainknak, a kik minden pillanatban lelkes katonái voltak érdekeinknek és a ki a maros-szt. királyi ásatást minden honorárium nélkül, tisztán a tudomány és intézetünk iránti szeretetből vezéreltetve annyi odaadással teljesítette,

Végül kifejezést kell adnom ezen az uton is mindazoknak, a kik inteze-
tünket ebben az évben ajándékaikkal gyarapították. Nem mondhatom el külön-
külön az ajándék természetét, a melyet tőlük kaptunk, de meg lehetnek gyö-
zödve, hogy a legcsekélyebb ajándék sem esett a porba és hogy a legcsekélyeb-
ben is a honszeretetnek épen olyan jelét látjuk, mint a legnagyobbban. Azon
jegyzéket, mely neveiket tartalmazza ideiktatom, hogy az igen tisztelt Köz-
gyűlés is tudja, hogy Egyesületünk e tekintetben kiknek tartozik hálával. Ime
a névsor: a csurgói ev. ref. áll. seg. főg. igazgatósága, Adler Samu ékszerész,
Ajtai K Albert, a kolozsvári kádár-czéh, Bakó Andrásné, Blázsy Sándor, Dr.
Csengery János egyet. tanár, Dr. Cs. Papp József tanár, Dr. Erdélyi Pál
könyvtár igazgató, Fekete Lajos, Felméry Gábor, Fratta Géza, Fűrely Róbert,
Dr. Gergely Samu egyet. tanár, Dr. Greisiger Mihály orvos, Dr. Gyalui Farkas
özv. Jancsó Dénesné, Jancsó Lajos, Dr. Kenyeres Balázs egyet. tanár, Dr.
Klug Lipót egyet. tanár, Kolozsvár sz. kir. város, Kovács Ede kereskedő,
Kovács János adótiszt, Kovács Kálmán kereskedő, Kovrig Simon, Dr. Márki
Sándor egyet. tanár, László Ferencz, László György, Liebrich Gyula m. á. v.
főkalauz, Gr. Mikes Kelemen, Nagy Dezső, özv. Nagy Gézáné, Ornstein József
őrnagy, Pisztory Irén, özv. Pulszky Ferenczné, Dr. Richter Aladár egyet. tanár,
Schilling Gábor és Schilling Rózsika tanulók, Szabó Mózes tanárjelölt, Székely
Dénes tanárképezdei irnok, Szotyori Mária, Vrabetz Zsuzsika és Walz Lajos
egyet. főkertész.

14. Dr. Schilling Lajos és Vajda Gyula a régiségtár megvizs-
gálását jelentették.

15. Dr Szádeczhy Lajos a bölcsészet nyelv- és történettud.
szakosztályáról.

16. Dr. Jakabházy Zsigmond az orvos- és természettud. szak-
osztály működéséről mutatták be jelentéseiket.

Következett a költségvetés megállapítása 1901-re.

Bevétel:

Ertékpapírok kamatai.....	18412	k. 48	fil.
Jelzőlogkölesonok kamatai.....	1680	"	"
Alapítványi kamat.....	100	"	"
Tagdíjak.....	500	"	"
Az országház alap egy évi kamata.....	2765	"	"
Az alaptőke készpénzének kamata.....	260	"	"
Visszatérítendő előleg.....	54	"	"
Állami járulék.....	10000	"	"
			33771 k. 64 fil.

Kiadás:

Az orvos-torm. tud. szakosztálynak.....		4400	k. —	fil.
B bölcs. és nyelv. t. szakosztálynak.....		4000	"	"
A könyvtárnak rendkívüli segély.....	4500	k. —	fil.	
" dologi kiadásokra.....	4000	"	"	
" személyi.....	3564	"	"	12064 k. — fil.
A régiségtárnak dologi kiadásokra.....	1800	"	"	
" személyi.....	1500	"	"	
" az éremtár őrzése.....	400	"	"	

A Kakas-féle ház kömlekei megvásárlásának első részlete.....	500 k.	— fil.	4200 k	— fil.
Az ásványtárnak dologi kiadásokra.....	1800	" — "		
" " személyi ".....	1500	" — "	3300	" — "
Az állattárnak dologi.....	1800	" — "		
" " személyi ".....	2141	" — "	3341	" — "
A növénytárnak dologi kiadásokra.....	1800	" — "		
" " személyi ".....	1500	" — "	3300	" — "
Titkárnak és titkári irnoknak.....			1160	" — "
A pénztárnoknak.....			1000	" — "
Igazgatási kiadásokra.....			300	" — "
Rendes kiadások.....			37668 k.	— fil.

Nem állandók:

Rendkívüliekre.....	944 k.	— fil.		
1900. évi túlkadás.....	4325	" — "		
Özv. Herbieh E. né kegydíja.....	800	" — "		
László József kegydíja.....	820	" — "		
Kamatvesztés.....	500	" — "		
Forgó tőkére.....	1000	" — "		
Szolgazsemélyzet jutalmazása.....	500	" — "		
			8888 k.	12 fil.
Hiány.....			12786	" 12 "

* Ezen hiány fedezetére ajánlja a választmány, hogy az 1899. évi túlköltés második fele a régiségtárból..... 1303 k. — fil.
 1899. évi túlköltés második fele a könyvtártól..... 1855 " 81 "
 az évi dotatióból vonassék le és a könyvtárnak kölcsön adott 4,500 korona visszafizetésére évenként 800 korona..... 4500 " — "
 a régiségtárnak kölcsönadott 2,000 korona, évi 400 koronás részletekben..... 2000 " — "
 Összesen..... 9658 k. 81 fil.
 kamataival együtt szintén a két tár évi átalányából vonassék le és a még mutatkozó..... 3127 " 31 "
 hiány, valamint a fennebbi kölcsönök kölcsönök ideiglenesen az építési arany-alapból felfedeztessenek.

17. A választmány egyhangu ajánlatára *Szádeczky Béla* a könyvtár segédőreül közfelkiáltással megválasztott.

18. A választmány kilépő egyharmada 3 évre újra megválasztott, u. m. dr. *Farkas Gyula*, dr. *Mannsborg Sándor*, dr. *Purjesz Zsigmond* és dr. *Schilling Lajos*.

19. A táruk megvizsgálására a jelen évben szerepelt tagok jövőre is kiküldettek.

20. A választmány nevében dr. *Szabó Dénes* indítványára elhatározott, hogy az orvosok és természettudósok meghivatnak, hogy 1903-ban Kolozsvárt tartsák szokásos nyári vándorgyűlésüket.

21. Végül új tagokul megválasztottak: *Weisz Mór* földbirtokos és dr. *Tutsek Sándor* ügyvéd (aj. *Apáthy István* és dr. *Posta Béla*.)